VÄRMDÖ KOMMUN

Fornvårdsplan

Skötsel och åtgärder för fornlämningsmiljöer i Värmdö kommun

Uppdragstagare:	Krista van Vliet, arkeolog
Uppdragsgivare:	Kultur- och Fritidsavdelningen, Värmdö kommun
Kontakt/handledare:	Ewa Juneborg, kommunantikvarie
Datum:	Höst 2015 - februari 2016

Innehållsförteckning

Prioriteringslista

Gustavsberg sn

Översiktskarta

1. Ösby - gravfält
2. Farsta gård - gravfält och boplats
3. Gottholma - gårdstomt
4. Hästhagen - gravfält

Ingarö sn

Översiktskarta

5. Norrängsudden - fornborg
6. Lämshaga - gravfält
7. Södersved - gravfält, kyrkogård och skyttelinje
8. Beatelund - gravfält
9. Lövhamra - gravfält
10. Återvall - skeppssättningar
11. Säby - gravfält och boplats

Värmdö sn

Översiktskarta

12. Norråva - gravfält
13. Siggesta - gravfält
14. Sund - gravfält
15. Väsby - gravfält och runsten
16. Evlinge - 2 gravfält
17. Hemmesta - gravfält, rest sten, kvarnruin, åker

Prioriteringslista

I nedanstående lista har alla fornlämningsplatser inordnats i sex olika grupper, där grupp 1 framställs som högst prioriterad och 6 som lägst. Syftet är att ge ett arkeologiskt underlag till planering av skötsel och andra verksamheter i samband med dessa lämningar. Olika skäl har vägts:

- Arkeologisk relevans
  t.ex. hur viktig är platsen för förståelsen av kommunens förhistoria?
- Närhet till bostäder, skolor, fritidsaktiviteter, vandringsleder mm.
- Utbildningspotential
  Är fornlämningarna synliga och intressanta att se? Finns det en tänkvärd historia att berätta?
- Mängd av insatser som krävs för att platsen skall vara tillgänglig och sevärd.
- Fornlämningarnas skick
  t.ex. finns det aktuella hot som kräver akuta åtgärder?

1.

Säby - gravfält

Detta omfattande gravfält från järnåldern har en stor mångfald av gravformer och är därmed unikt för Värmdö kommun. Det geografiska läget i Stockholms skärgård av ett gravfält av denna karaktär är dessutom intressant utifrån ett nationellt perspektiv. Platsen är känd och intressant för både den oinformerade besökaren och den som är intresserad av forntidshistoria. Åtgärderna vid Säby gravfält har tre syften: 1. Skydd av fornlämningarna; 2. informera publiken om platsens betydelse; 3. Förbättring av besökarnas upplevelse. Röjning har redan skett vid ett tidigare tillfälle, men ännu finns delar kvar som kräver skötsel och röjning. Skogen skall glesas ut så att ett mer öppet landskap uppstår, vilket bör likna bilden under järnåldern. Här behövs samråd med en arkeolog för att aktuella träd för avverkningen kan markeras innan röjningen påbörjas.

2.

Farsta gård - gravfält och boplats

Hemmesta - fyra stycken gravfält, en gammal åker och en kvarnruin

Lövhamra - gravfält

Alla sex gravfält är centralt belägna mitt i bostadsområden och ligger utspridda inom kommunen. Varje gravfält består av en rad olika gravtyper (såsom runda, fyrkantiga eller triangulära, flacka stensättningar, högar och rösen). Gravarnas synlighet kan förbättras betydligt, vilket skulle förhöja besökarnas förståelse och upplevelse. Alla tre platserna är relativt lättillgängliga. Farsta gårds gravfält och ett av gravfälten i Hemmesta (nr. 4) har möjliga spår efter bosättningar. Hemmesta har gravfält från äldre (nr. 1) och yngre järnåldern (nr. 2 och 3) som visas tydligt i de olika gravformerna. Inga omfattande åtgärder behövs annat än att en mängd av träd skall kapas.

3.

Norrängsudden - fornborg

Siggesta - gravfält och en möjlig husgrund

Evlinge - två gravfält, en gammal åker en möjlig husgrund

Alla dessa lokaler är särartiga av olika anledningar. Norrängsudden är kommunens enda fornborg. Här krävs det få åtgärder och platsen är redan nu intressant för besökaren: utsikten är utmärkt och ned vid vattnet finns möjlighet att bada. På stranden finns även en fint anlagd grill (som inte stör någon fornlämning). De arkeologiska spåren behöver dock hjälp i form av en informationsskylt för att de skall kunna uppfattas. Borgen ligger något avlägset så här behövs hänvisningspilar. Siggesta gravfält är ett litet men väl synligt och känt gravfält som behöver få åtgärder. Eftersom marken används idag för bete får besökaren uppleva det öppna landskapet redan nu. Platsen är en del av ett större förhistoriskt kulturellt komplex varav många spår fortfarande finns kvar i landskapet. Gravfältets stora rektangulära stensättning tolkas av somliga som ett långhus och behöver lyftas fram. Siggesta gård och dess område drar till sig många historieintresserade och andra besökare. De två gravfälten vid Evlinge är i stort sett dolda: skog, buskar och stängsel gör dem svåra att upptäcka för den omedvetna passanten, trots att själva fornlämningarna egentligen ligger väl synliga. Här behövs åtgärder för att förbättra tillgänglighet, synlighet, publik information och skydd mot förstörelse av gravarna (av trädrötter och

vindfall mm). Evlinge har stor potential: det stora gravfältet är omfattande (cirka 200x80m; 45 fornlämningar) med många kraftigt utformade gravar och olika, bra synliga gravformer. Det finns möjliga fysiska kopplingar till det angränsande äldre gravfältet som bl. a har ett stort röse , en möjlig husgrund , en gammal åker och längre bort ligger Väsby gravfält. Den gamla åkern har en naturlig lutning som indikerar att platsen utnyttjades för jordbruk kanske redan under järnåldern, samt ett dike som förmodligen tillkom under historisk tid. Området mellan Evlinge och Väsby har haft mycket aktivitet både under historisk och förhistorisk tid. För framtiden kan man fundera på om det vore möjligt att utveckla en vandringsled som länkar Siggesta, Väsby, Evlinge och kanske några andra lämningar med varandra.

4.

Gottholma - gårdstomt

Ösby - gravfält

Hästhagen - gravfält

Återvall - skeppssättningar

Gottholma gårdstomt ligger i ett vackert historiskt kulturlandskap och intill en vandringsled som ingår i ett välbesökt grönområde. De föreslagna åtgärderna är få och okomplicerade. Däremot är själva gården utgrävd och det finns endast en otydlig källare kvar att se. Ösby gravfälts synliga gravar består av ett tiotal högar och stensättningar. Fastän gravarna är fina är de inte utmärkande i sin klass. Största delen av gravfältet ligger utom synhåll under gräs och torv. Strax söder om fornlämningsplatsen går Ösbyrundan. Hästhagens fyra stensättningar är delvis förstörda och relativt vanliga. De behöver inga stora insatser: gravarna är lätt att upptäcka redan som de ser ut nu när man väl befinner sig i det lilla grönområdet mellan bebyggelsen. Platsen är omgiven av bostäder och ett äldreboende. Skeppssättningarna i Återvall är fina, men otydliga, nästintill osynliga, och delvis täckta av torv och ris . Det finns två skeppssättningar på Lövhamra gravfält som är mer utmärkande.

5.

Södersved - gravfält och kolerakyrkogård

Sund - gravfält

Väsby - gravfält och runsten

Södersveds kolerakyrkogård och gravfältet från järnåldern ligger mitt på Ingarö Havscamping. Kyrkogårdens gravar går dessvärre inte att urskilja (något som är kännetecknande för kolerakyrkogårdar). Det är alltså främst själva platsen som är viktig och som skall markeras för att lyfta fram kolerans förkrossande konsekvenser för dåtidens samhälle. Utom en stor rektangulär stensättning är det lilla järnåldersgravfältets gravar inte särskilt anmärkningsvärda och kräver inga stora vårdinsatser. De fyra gravarna vid Sund ligger intill en terrassering och en möjlig gammal åker med ett avloppsdike och några stensträngar. Kombinationen är intressant. Här behövs inte heller några stora åtgärder. Väsby gravfältet behöver mycket röjning av träd, gräs och buskar. Gravarna är av yngre järnålderstyp (högar) och många är förstörda. Somliga är svåra att hitta. Platsens relevans bygger främst på närvaron av kommunens enda runsten och anknytningen till andra närliggande fornlämningar. Det finns dock inget belägg för att runstenen och gravfältet utifrån ett förhistoriskt perspektiv har varit relaterade till varandra.

6.

Beatelund - gravfält

Lämshaga - gravfält

Norråva - gravfält

Dessa platser består av mindre gravfält med mer eller mindre synliga gravar. Gravfälten är fina utifrån ett arkeologiskt perspektiv, men ingen av dem särskiljer sig utifrån sin sort. Beatelund gravfälts belägenhet är en av de finaste inom kommunen och landskapet andas förhistorisk tid, men gravarna är, utom en eller två, så gott som osynliga. Rösen som tidigare ansetts vara en större grav har omvärderats till att vara ett röse från historisk tid. Ryssugnarna är flera på Beatelund och deras historia förtjänar också att lyftas fram. Lämshagas lilla gravfält ligger också fint med en 360 graders panoramautsikt över betesmark, som under tiden gravarna anlades låg 5-6m under havet. Det lilla gravfältet har ett utpräglat och stort röse på bergstoppen. Norråva gravfält är inte tillgängligt och stora åtgärder krävs för att göra platsen

förståelig och framkomlig för besökaren. Gravtyperna är av skiftande karaktär från äldre järnålder.

Exempel på en tydlig hänvisningspil för fornlämningar (bild: Skaraborgs Bild)

Gustavsberg sn

Översiktskarta

1. Ösbyträsken - gravfält

2. Farsta gård - gravfält och boplats

3. Gottholma - gårdstomt

4. Hästhagen - gravfält

1. Ösby - gravfält

Gravfältet

25 gravar
De ser ut som små högar eller samlade stenar.
Alla är inte synliga.

Tillsyn av eller samråd med en arkeolog rekommendras.

Träden skall helst markeras av en arkeolog före påbörjad röjning.

Vad ska göras?

- Slyröj hela området (se kartan)
- Kapa unga björkar och tallar i sydost med omkrets mindre än 50cm (se bilderna)
- Kapa döda träd markerade med X (se bilderna)
- Ta bort det döda trädet från stigen (se bild)
- Ta bort den gamla skylten. Såga av stolpen så lågt som möjligt. Stenen får vara kvar (se bild)
- Ta bort skräpet vid parkeringen och grillplatsen
- För bort allt avfall

Gravarna i sydost (SO) är lätta att känna igen.
Gravarna i nordväst (NV) är svåra att hitta.

Viktigt

- Gräv aldrig.
- Gå aldrig ner i marken. Varken för hand eller med maskiner.
- Dra aldrig i rötter eller växter.
- Lyft aldrig på stenar. Inte ens när du tänker lägga tillbaka dem på samma plats.
- Vrid inte på stenar.
- Gå så lite som möjligt över en grav.
- Stubbar av buskar får inte vara högre än 5 cm över marken.
- Stubbar av träd får inte vara lägre än 10 cm över marken.

Karta över Ösby - gravfält

Bilder Ösby - gravfält

b1: Stigen öster om gravfältet

b2: Nedsliten skylt söder om gravfältet

b3: En av de östligaste gravarna på kullen

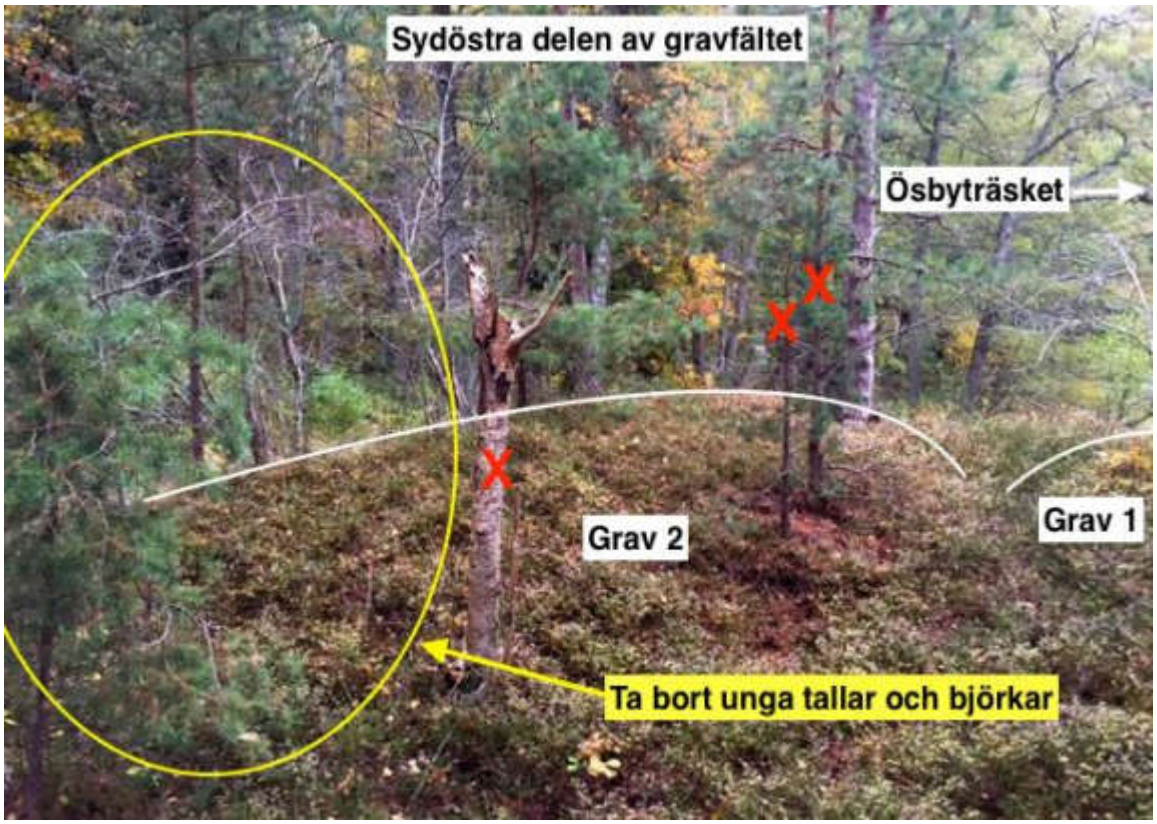

b4: En av östligaste gravarna på kullen

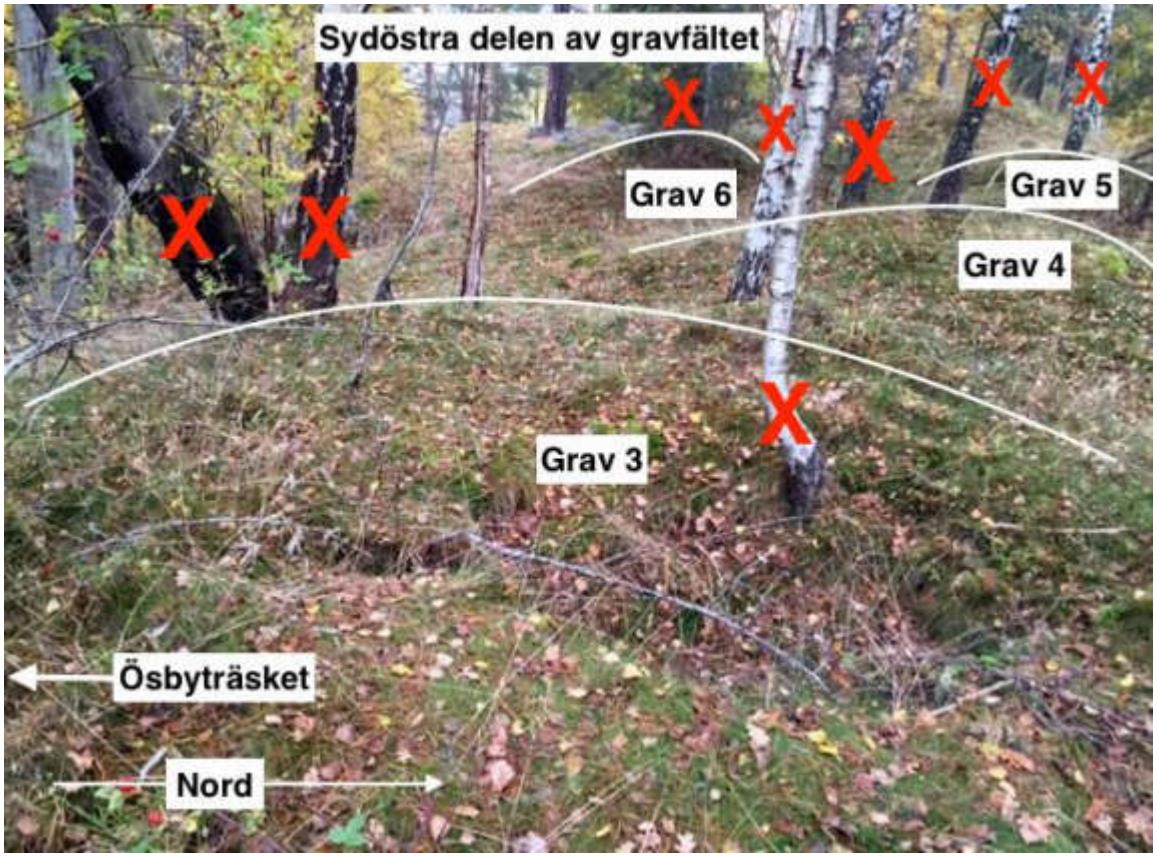

b5: Mindre högarna i mitten på kullen

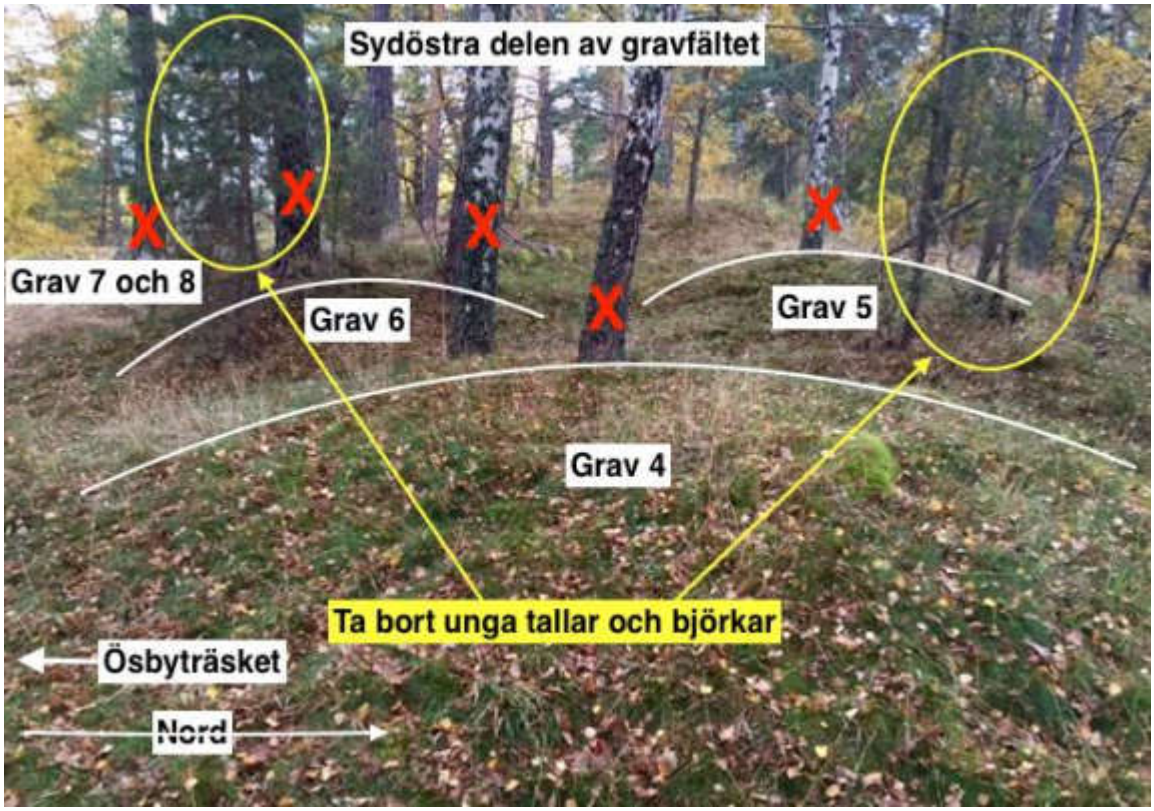

b6: Mindre högarna i mitten på kullen

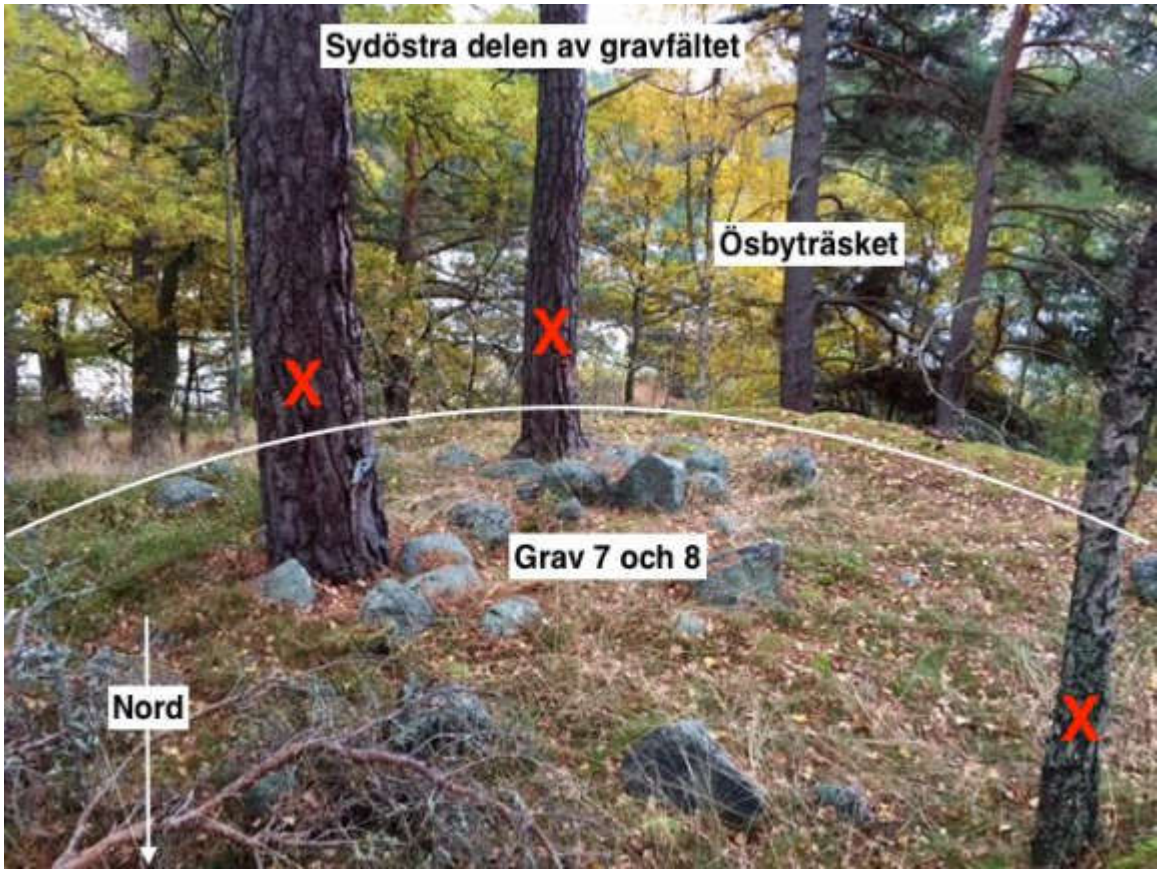

b7: Flacka gravarna i västra delen av kullen

b8: Gravarna i gravfältets väst är svårt att hitta

Förbättringsförslag

- Officiellt registreringsnummer: RAÄ Gustavsberg 21:1.
- Platsen är lätt tillgänglig . Parkeringsmöjlighet till en eller två bilar finns öster om gravfältet vid Aspviksvägen. Gravfältet ligger på 5 min gångavstånd från Aspviksvägen och bushållplats, samt längs Ösbyrundan.
- Platsen nämns i Ösbyrundans broschyr.
- Mer än hälften (15 stycken) av de registrerade gravarna kunde inte eller enbart delvis identifieras . I synnerhet de flackare, övertorvade stensättningarna är svåra att hitta. Området är inte särskilt tättbevuxet, men torv, gräs, mossa och blåbärsris gör att de svagt profilerade fornlämningarna har 'försvunnit'. Därför är det inte självklart att en ny besiktning efter röjning och på våren leder till en bättre bild av gravfältet. Om intresset att göra fler gravar synliga finns, är fårbete får ett bra alternativ.
- Närvaro av en antikvariskt eller arkeologiskt kunnig person vid röjningen anses rådlig. Särskilt gravarna i gravfältets nordvästra (NV) är svåra att hitta. I åtskilliga fall kunde visserligen en ungefärlig plats bestämmas, men dessa gravar är så pass otydligt profilerade att deras begränsning inte kunde fastställas.
- Skylten bör bytas ut. För tillfället finns endast själva tavlan med järnstolpen kvar, medan informationsarken har rivits bort. Dessutom har allt klottrats ner med grön färg.
- En hänvisningspil kan med fördel ställas vid parkerings-/mötesplatsen vid Aspviksvägen.
- Platsen besiktades vid två tillfällen. Båda gånger fanns det en avsevärd mängd av skräp bredvid vägen och vid grillplatsen. Placering av en soptunna vid grillplatsen öster om gravfältet (se kartan) kan bidra till att avfall inte lämnas i naturen.

2. Farsta - gravfält och boplats

Gravfältet

30-45 gravar
De flesta ser ut som små högar
En grav är en triangel (en stor sten i varje hörna)
Två gravar är fyrkantiga

Boplatsen
Ungefär 70 x 60m

Tillsyn av eller samråd med en arkeolog rekommenderas .

Träden bör helst markeras av en arkeolog före påbörjad röjning.

Vad ska göras?

Gravfält:

- Slyröj hela området (kartan)
- Laga stättan i öst och kontrollera de andra två
- Kapa träd som står på kartan (X)
- Städa undan allt skräp (även utanför stängslet)
- För bort slyavfall och stockar

Boplats:

- Slyröj hela området
- För bort trädgårdsavfall (se kartan)
- Plocka undan skräpet vid stigen (se kartan)
- Ta bort död träd
- För bort slyavfall

Viktigt

- Gräv aldrig.
- Gå aldrig ner i marken. Varken för hand eller med maskiner.
- Dra aldrig i rötter eller växter.
- Lyft aldrig på stenar . Inte ens när du tänker lägga tillbaka dem på samma plats.
- Vrid inte på stenar.
- Gå så lite som möjligt över en grav .
- Stubbar av buskar får inte vara högre än 5 cm över marken .
- Stubbar av träd får inte vara lägre än 10 cm över marken .

Karta över Farsta - gravfält och boplats

Karta över Farsta - gravfält

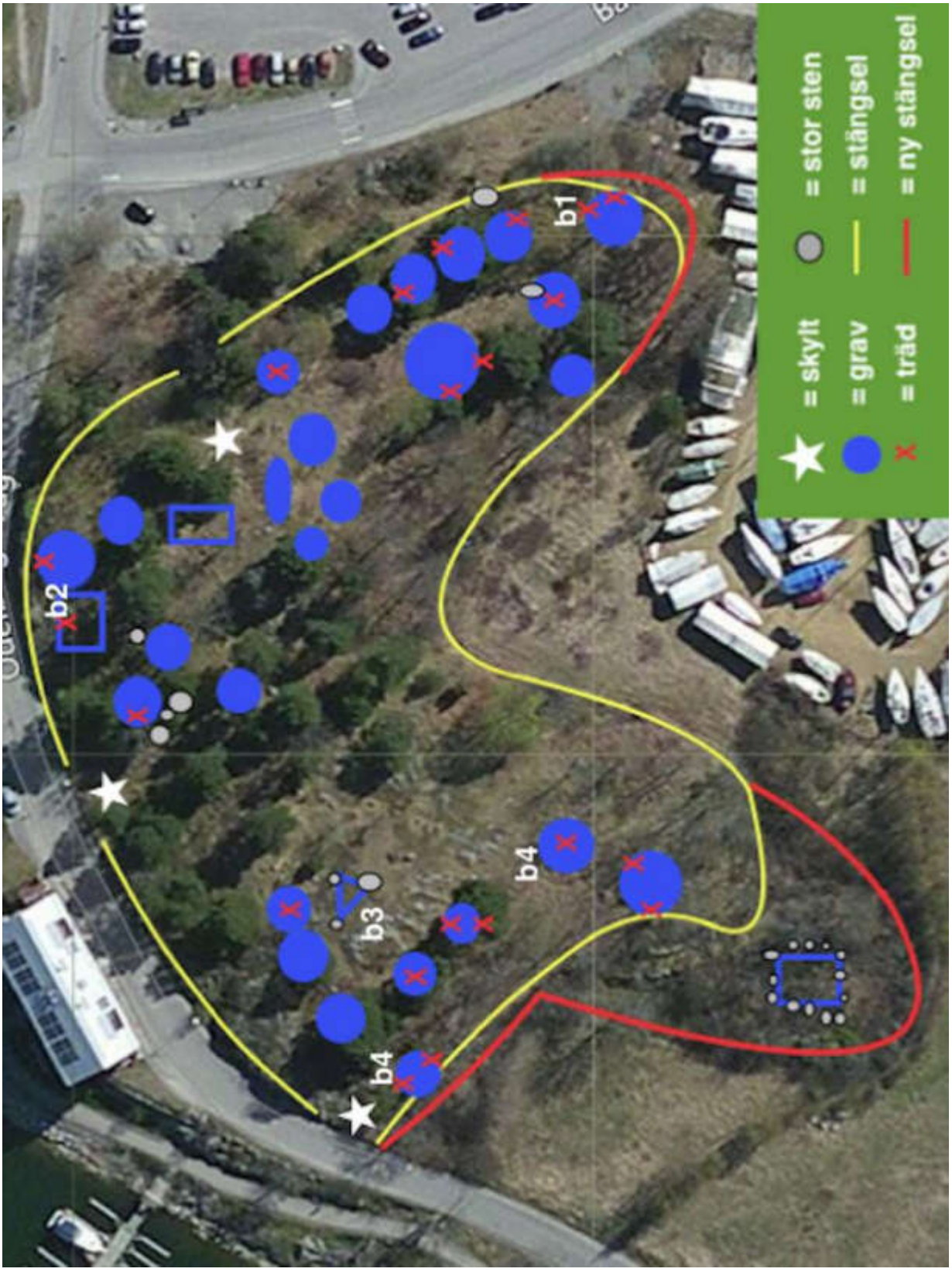

Karta över Farsta - boplats

Bilder Farsta - gravfält

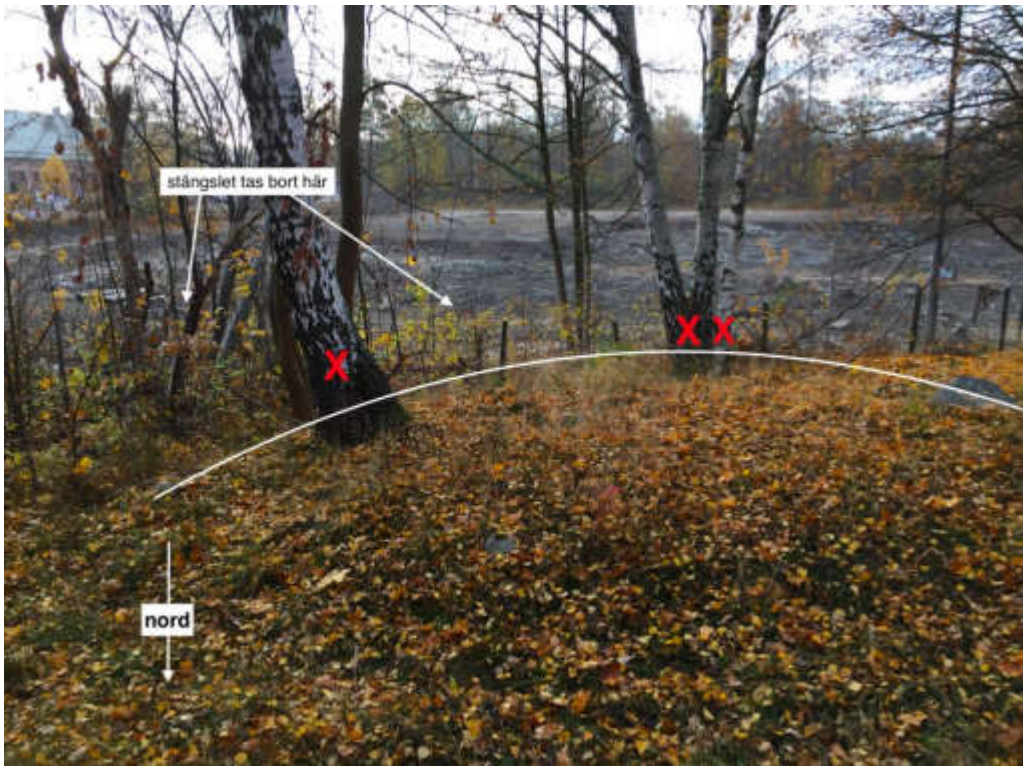

b1: Grav i sydost (SO). Stängslet berör graven på två sidor.

b2: Kapa trädet på graven i nordost (NO). Omplacera fågelholken.

b3: Den trekantiga graven i nordväst (NV). Slyröj mellan stenarna. Bor sta fram stenarna.

b4: Stängslet och träden står i graven i nordväst (NV). Kapa trädet. Fly tta stängslet.

b5: Två gravar i sydväst (SV). Kapa äppelträdet på främre graven och träden på graven bakom.

Bilder Farsta - boplats

b1: Översikt över boplatsen

b2: Ta bort trädgårdsavfall.

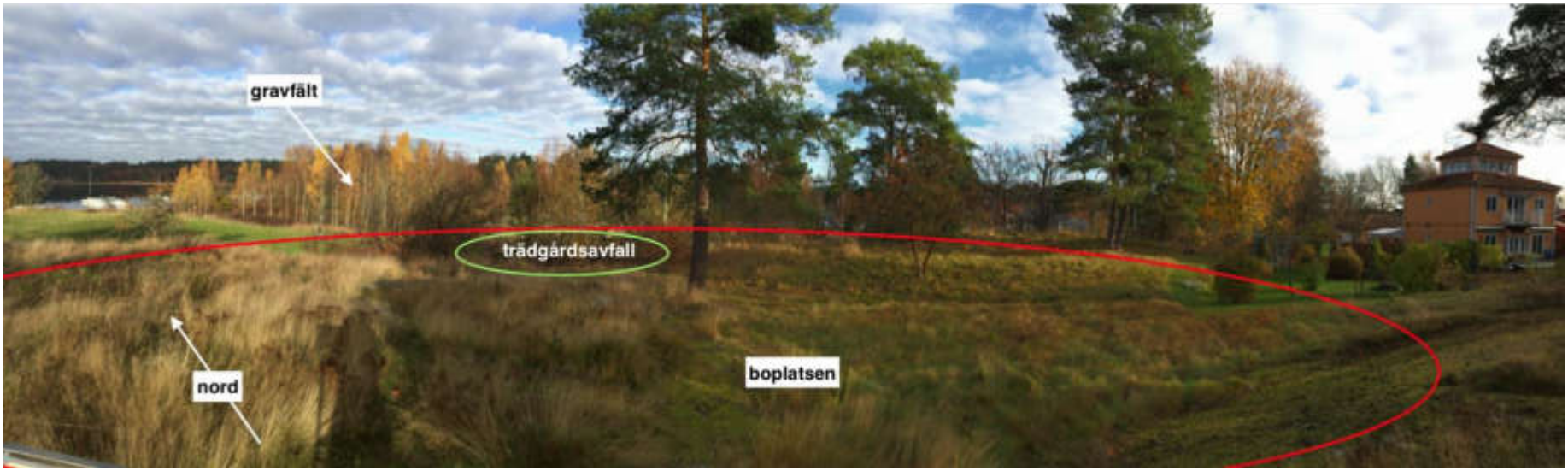
gravfält
trädgårdsavfall
nord
boplatsen

Förbättringsförslag

- Officiellt registreringsnummer : RAÄ Gustavsberg 3:1 och 40:1.
- Antalet gravar är sannolikt betydligt fler än vad som kunde registreras vid inventeringen. Enligt beskrivningen från 1978 (FMIS) och informationsskyltarna borde gravfältet bestå av minst 45 fornlämningar (högar och stensättningar), varav 5 osäkra. Planritningen från 1941 visar dock endast 30 fornlämningar. Samtliga 30 kunde identifieras vid besiktning. Det finns dock tecken på att flera oregistrerade gravar ligger i gravfältets centrala del, nordväst om den stora högen och öster om treudden (trekanten). Fårbete är en möjlighet att få fram några av de mindre profilerade fornlämningarna.
- Framtida skötsel kan bestå av fårbete eller av röjning. Effekten av röjning kan förhöjas genom att röja årligen under de första 3 till 5 åren. I så fall är det viktigt att röjningsavfallet bortforslas så att marken utarmas.
- Stängslets placering kan förbättras. En av fornlämningarna ligger utanför avgränsningen. Det handlar om en stor rektangulär stensättning som befinner sig nedför berghällen mitt i en dunge i gravfältet i sydväst (SV), se kartan. Det är viktigt att även denna fornlämning inkluderas i fornlämningsområdet för att undvika att den förbises i framtida planer. I gravfältets nordvästra del (NV) går stängslet rakt över en rund stensättning. Två träd som står mitt i graven fungerar som stolpar till stängslet. I sydöst (SÖ) går stängslet för nära den yttersta stensättningen. Förslaget är att omplacera en del av hägnaden i nordväst (NV) så att den följer det smala diket i väst (se kartan) och att flytta en del av stängslet i sydöst (SÖ) några meter mot syd. Den nya gränsen skall rymligt omfatta gravfältets alla fornlämningar. De gamla stolparna får stå kvar i marken, men kan sågas av på markytan. Nätet av ståltråd skall tas bort.
- En av stättorna i nordväst (NV) behöver lagas: det saknas ett steg. De andra stättorna börjar bli ostadiga.
- En del träd i nordväst (NV) som rotat sig i några gravar får stå kvar. Gravfältet är belägen på en höjd. Att kapa för många träd skulle kunna leda till en högre risk för erosion (främst av västanvinden). Dessutom handlar det om tallar som brukar ha en relativt kraftig förankring i marken.
- Skyltarna på gravfältet behöver en uppdatering. Farstas gravfält är ett av kommunens största och finaste. Trots detta förmedlar tavlorna enbart minimal information. En intressant vinkel kan vara att ta upp mer om utgrävningsresultaten (1941), om några av de säregna gravformerna och var dessa ligger, samt om den möjliga förbindelsen med närliggande boplatsen. Farsta boplats informationstavla har för mycket text och behandlar många olika teman. Det bör läggas till information om själva fornlämningen och dess anknytning till gravfältet. En karta med järnålderns vattenlinje bidrar till att man får en tydlig uppfattning om hur denna plats kan ha sett ut på den tiden. En kortare text som tar upp två eller tre teman i stället för fem och en mer översiktlig karta kan bidra till att fler besökare tar till sig informationen.

- Boplatsen behöver inga omfångsrika åtgärder. Utöver röjning av gräs och mindre buskar bör två saker omhändertas eller i alla fall undersökas: 1) I boplatsens nordost (nedför backen) och syd (vid stigen öster om huset) har samlats en ansenlig mängd trädgårds- och annat avfall; 2) I anslutning till boplatsen har en av boenden utvidgat trädgården genom att plantera växter och anlägga en gräsmatta på ett sätt som berör fornlämningsplatsen. Utvidgningen verkar ha skett på ägarens tomt som överlappar det fastställda fornlämningsområdet. Att gräva ner eller plantera i en fornlämning är olagligt och borde diskuteras med boenden.
- Gravfältet är markerat på Gottholmarundans karta och nämns i beskrivningen, men boplatsen nämns inte (bör åtgärdas).

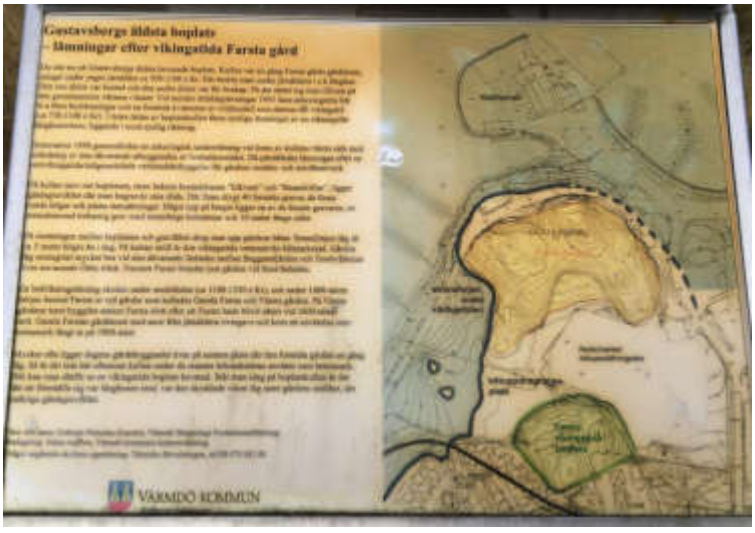

3. Gottholma - gårdstomt

Gravfältet

Rester av en gammal gård
Små högar och stenar
Gamla åkrar

Vad ska göras?

- Slyröj hela området (stor röd cirkel på kartan).
- Kapa träd som står i mitten (mindre cirkeln på kartan), se bilderna.
- Kapa träd, buskar, kvistar och grenar som rör telefonkabeln och telefonstolparna.
- Ta bort döda träd.
- För bort slyavfall.
- Det finns flera slitna elstängsel på tomten. Ta bort dem eller laga dem.

OBS! En telefonkabel hänger tvärsöver tomten

Gårdstomten nås lätt från norr (Farsta Slottsväg) genom hagmark (se kartan).
Elstängslet där har en öppning (krok).
Samråd med markägaren om tillkomst till fornlämningsområdet härifrån behövs.

Viktigt

- Gräv aldrig.
- Gå aldrig ner i marken. Varken för hand eller med maskiner.
- Dra aldrig i rötter eller växter.
- Lyft aldrig på stenar. Inte ens när du tänker lägga tillbaka dem på samma plats.
- Vrid inte på stenar.
- Gå så lite som möjligt över en grav.
- Stubbar av buskar får inte vara högre än 5 cm över marken.
- Stubbar av träd får inte vara lägre än 10 cm över marken.

Karta över Gottholma - gårdstomt (1)

Karta över Gottholma - gårdstomt (2)

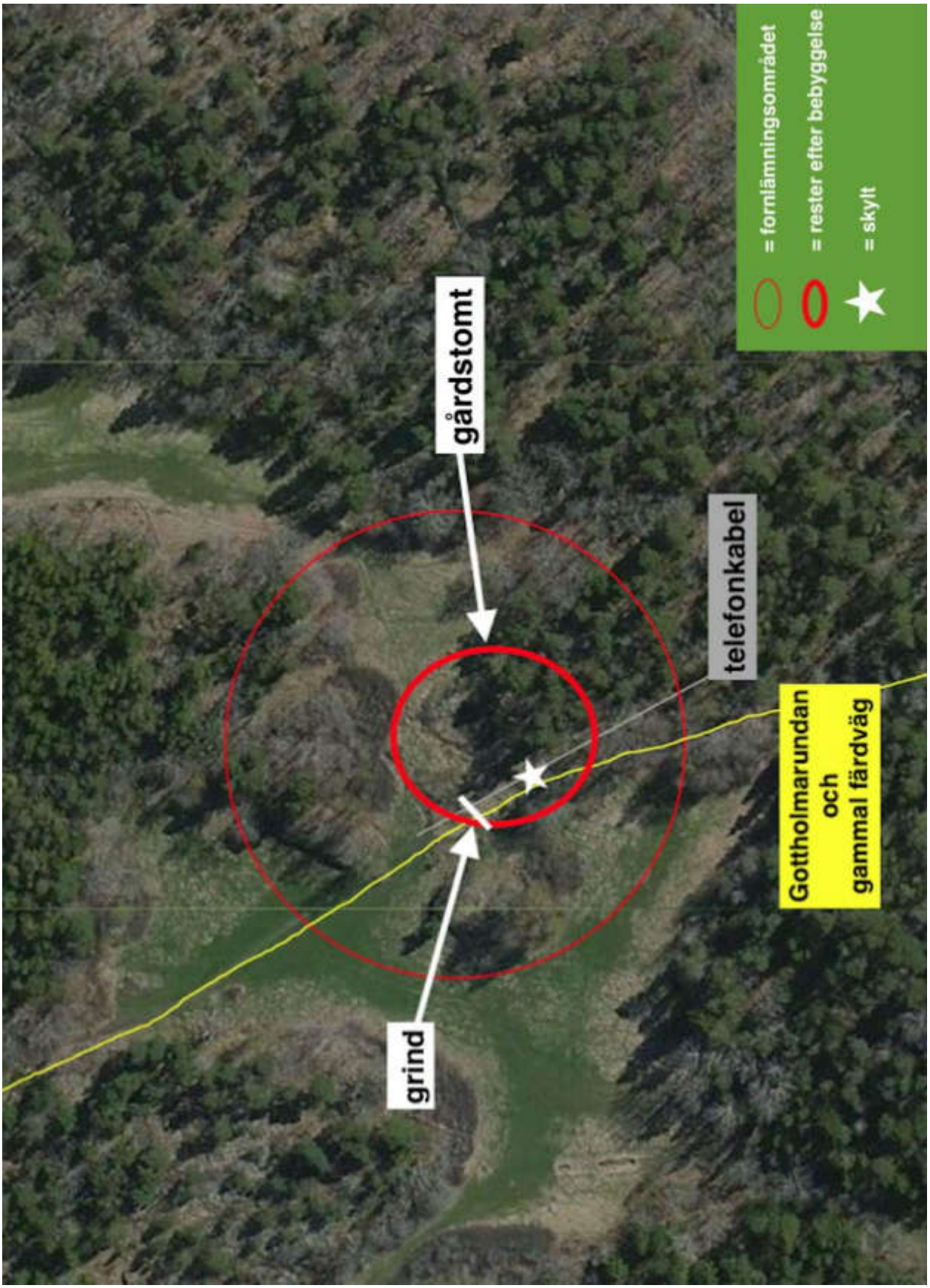

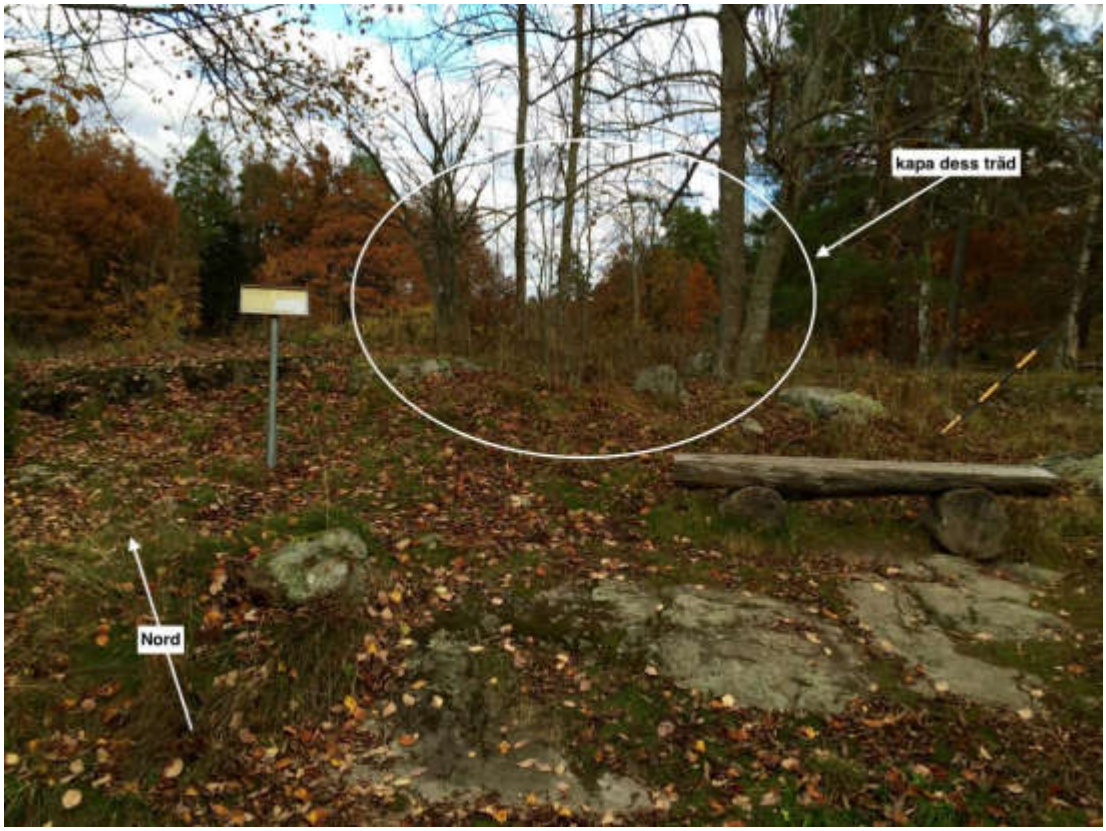

b1: Den centrala delen av den gamla gården i söder (S).

b2: Den trasiga grinden (se kartan).

b3: Det finns gott om elstängsel. De flesta är slitna.

b4: Telefonkabeln går tvärs över gården.

Förbättringsförslag

- Officiellt registreringsnummer: RAÄ Gustavsberg 38:1.
- Gårdstomten ligger mellan hagmark och skogsmark samt i anslutning till Gottholmarundans östra del. Området används av både vandrare och ryttare.
- Gården har undersökts arkeologiskt.
- Ett ostadigt och något nedslitet elstängsel som omslutar gården, (förmodligen för att skydda den mot hästridning) behöver bytas ut eller tas bort. Grinden i väst har också gott sönder och måste antingen lagas eller förnyas.
- Samråd med markägaren behövs för att få tillgång till gårdstomten för röjning: Gottholmarundan lämpar sig endast för fotgängare. Det enklaste sättet att nå bytomten är att gå eller åka tvärs över hagmarken i norr (se karta).
- Skylten är söndersliten och bör förnyas. Texten är lång och räknar upp många fakta. Tyvärr har kartan rivits söder. En ny text skulle på ett mer målande sätt kunna lägga tonvikten på livet eller individuella livsöden på Gottholmagården.

4. Hästhagen - gravfält

Gravfältet

4 gravar
De ser ut som små stenrösen
Grav 1, 2 och 3 ligger på en klippa (intill skylten)
Grav 4 ligger någon meter lägre i nordost (NO)

Vad ska göras?

- Slyröj bara gravfältet (se O på kartan).
- Städa hela grönområdet. Det finns mycket skräp och avfall.
- Kapa det vindfällda trädet (X på kartan).
- Röj fram en stig från området i sydost (SO) fram till gravfältet (se karta).

Det finns antydning till en stig som går från det vindfällda trädet mot nordväst (NV).

Viktigt

- Gräv aldrig.
- Gå aldrig ner i marken. Varken för hand eller med maskiner.
- Dra aldrig i rötter eller växter.
- Lyft aldrig på stenar. Inte ens när du tänker lägga tillbaka dem på samma plats.
- Vrid inte på stenar.
- Gå så lite som möjligt över en grav.
- Stubbar av buskar får inte vara högre än 5 cm över marken.
- Stubbar av träd får inte vara lägre än 10 cm över marken.

Karta över Hästhagens grönområde (1)

Karta över Hästhagen - gravfält (2)

Bild 1: Gångvägen bakom Gustavsgårdens äldreboende.

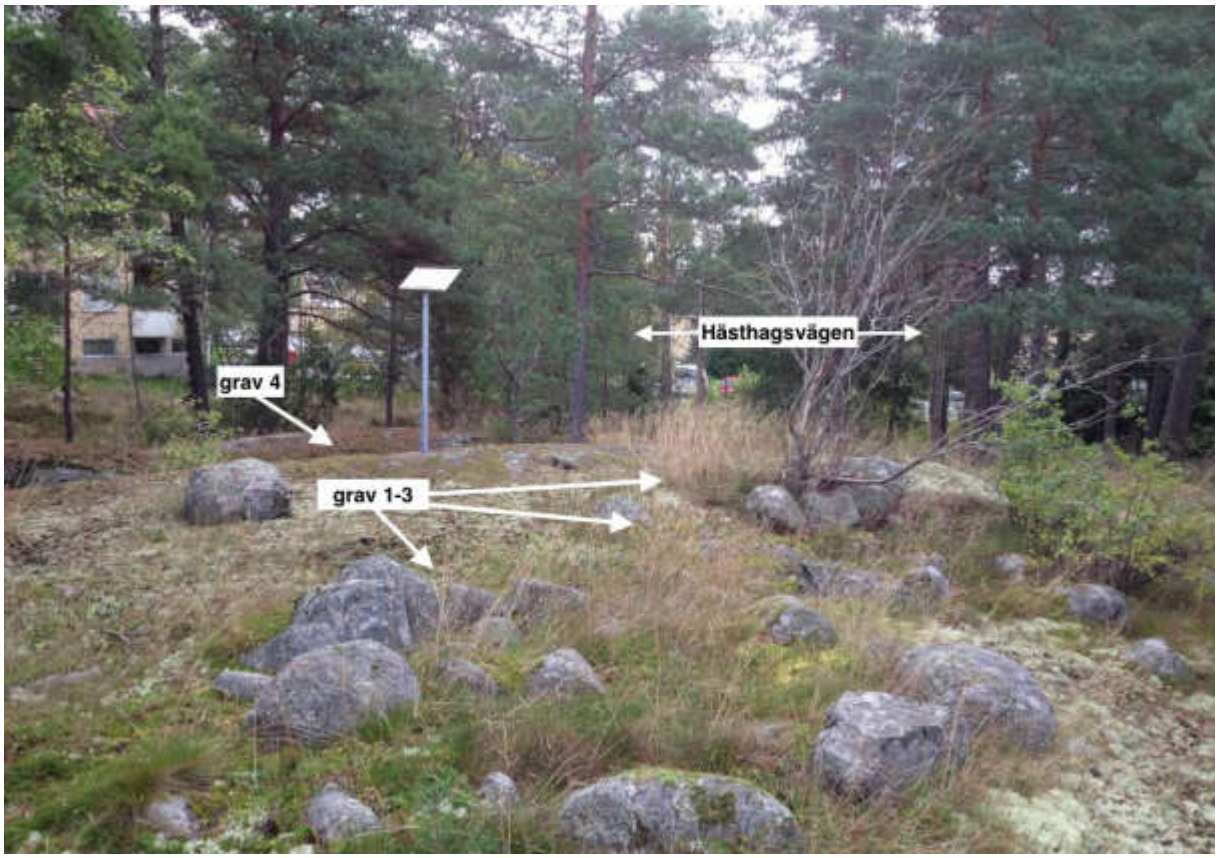

Bild 2: Grav 4 ligger lägre och bakom berghällen. Den syns inte på bilden.

Förbättringsförslag

- Officiellt registreringsnummer: RAÄ Gustavsberg 6:1.
- Gravfältet ligger i ett grönområde som används av boende som friluftsområde och lekplats. På flera ställen har man byggt gungor, kojor eller klätterställen av gammalt timmer. Dessa saker rör dock inte fornlämningarna och har inte heller skadat dem.
- Eftersom platsen nås från alla väderstreck, vore det bra om hänvisningspilar kunde placeras på olika ställen (se kartan). Ett förslag är att ställa dem vid redan befintliga ”aktivitetspunkter” där det är lätt att beträda området: (1) i väst vid picknickplatsen, (2) i norr vid parkeringen och en återvinningsplatsen, (3) i öst vid parkeringen bredvid frisören, (4) i syd vid en befintlig stig (se nedan).
- Inom hela grönområdet finns mycket skräp och trädgårdsavfall deponeras i naturen vid tomtgränserna.
- I nordöst finns ett järnstaket som utgör ett hinder om man vill komma in från denna sida.
- Gustavsgårdens äldreboende har en utgång på baksidan (vid en privat parkeringsplats och vändplatsen intill Hästhagsvägen i sydost) som används av boende för att nå grönområdet. På parkeringen och invid grönområdets utkant står även några trädgårdsmöbler. Mitt emot utgången har uppstått en mindre otydlig stig som går några meter in i grönområdet. Stigen skulle kunna röjas fram lite mer för att förbättra tillgängligheten.
- Skylten (från 1999) behöver en uppdatering. Informationen är en generell beskrivning och illustrationen förmedlar omstridda idéer om sociala roller och kön. Dessutom befinner den nedslitna tavlan sig på en höjd av cirka 1,5 m, vilket är på tok för högt för att alla ska kunna läsa den.

Ingarö sn

Översiktskarta

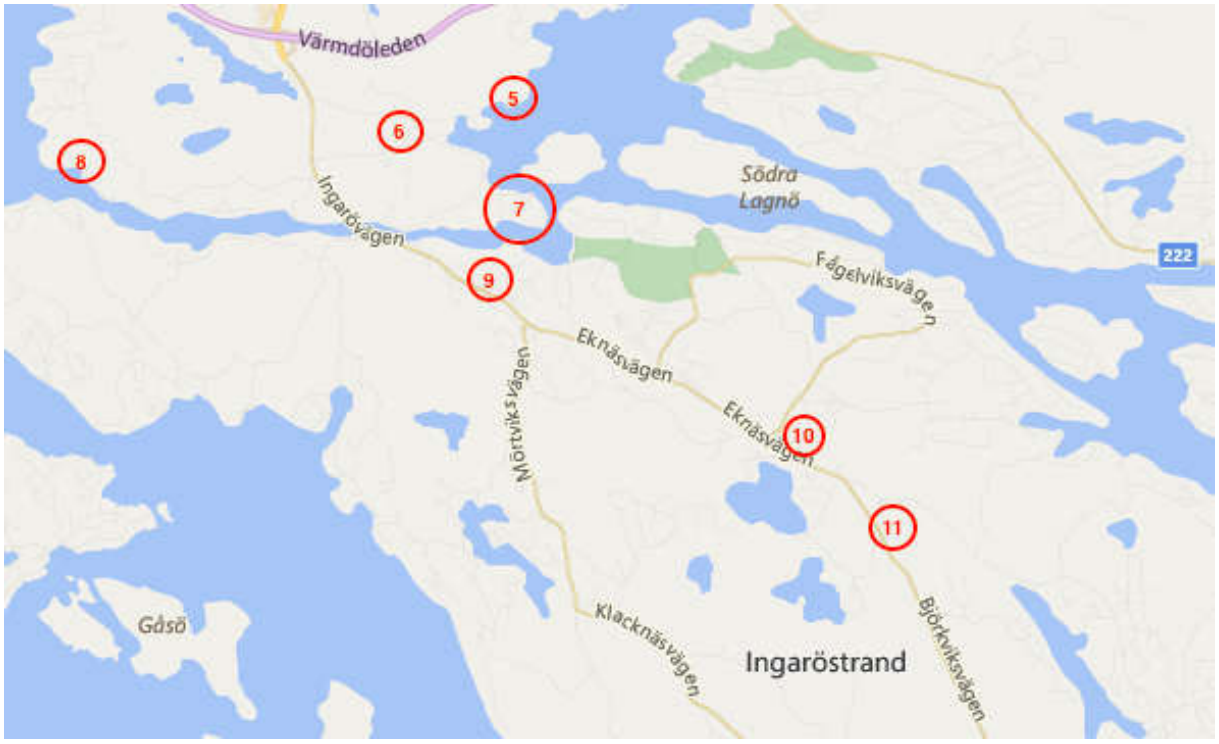

5. Norrängsudden - fornborg, gravfält
6. Lämshaga - gravfält
7. Södersved - gravfält, kyrkogård och skyttelinje
8. Beatelund - gravfält
9. Lövhamra - gravfält
10. Återvall - skeppssättningar
11. Säby - gravfält och boplats

5. Norrängsudden - fornborg

Fornborgen

Ligger på en bergshöjd med rader av stora stenblock.

Vad ska göras?

- Slyröj hela platån på bergkronan.
- Ta bort grillplatsen.
- För bort slyavfall.
- Glesa ut skogen: kapa mindre barrträd på bergkronan (omkrets mindre än 50cm).
- Kapa de 2 stora tallarna i nordöst (NÖ) om bergskronan. De hindrar utsikten.

Röj fram stigen från åkern till fornborgen (se kartan).
Ta bort döda träd från stigen.

Viktigt

- Gräv aldrig.
- Gå aldrig ner i marken. Varken för hand eller med maskiner.
- Dra aldrig i rötter eller växter.
- Lyft aldrig på stenar. Inte ens när du tänker lägga tillbaka dem på samma plats.
- Vrid inte på stenar.
- Gå så lite som möjligt över en grav.
- Stubbar av buskar får inte vara högre än 5 cm över marken.
- Stubbar av träd får inte vara lägre än 10 cm över marken.

Karta över Norrängsudden - fornborg (1)

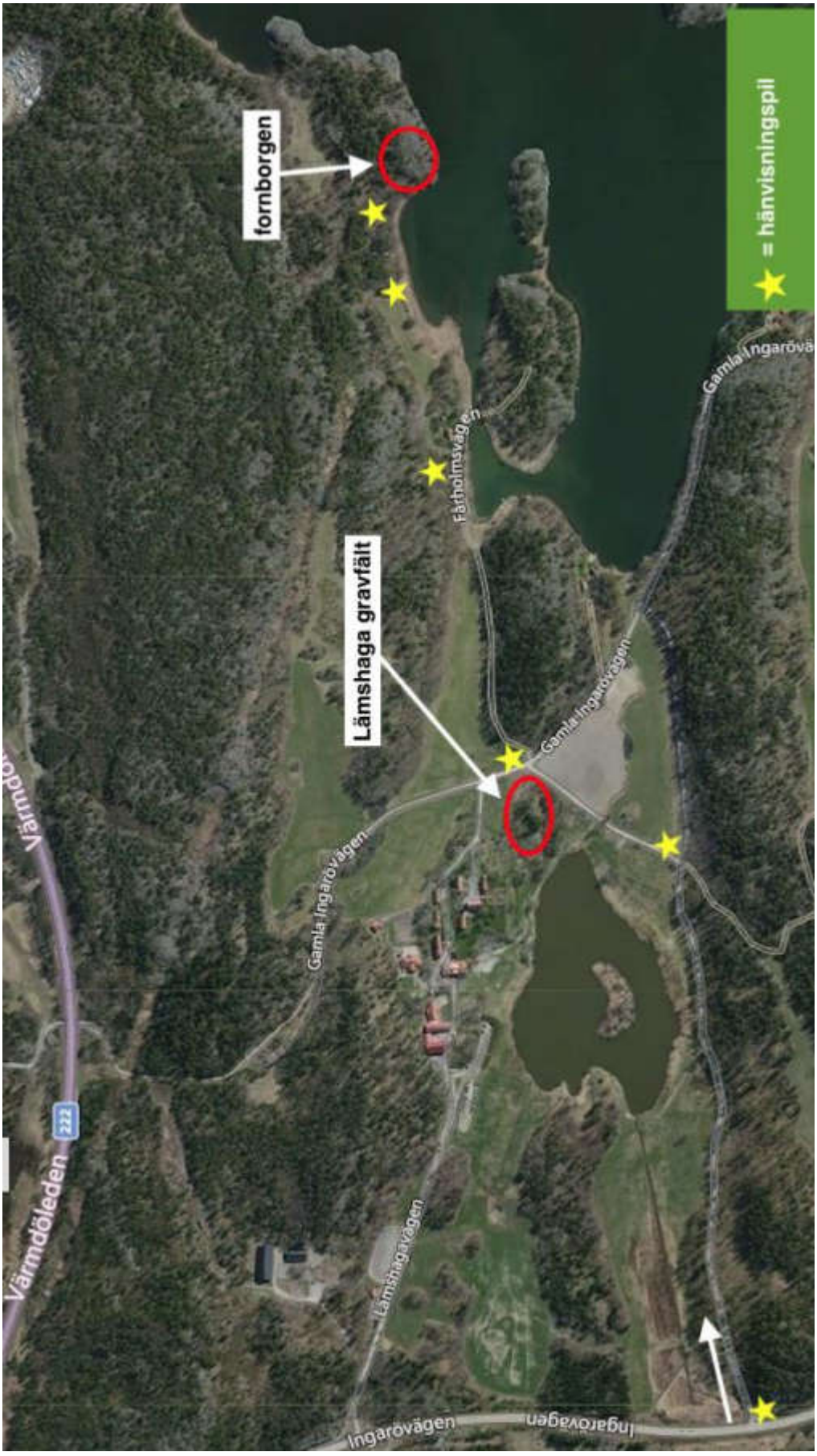

Karta över Norrängsudden - fornborg (2)

Bilder Norrängsudden

b1: Stigen leder upp till bergkronan med fornborgen.

b2: Bergkronan och mitten av fornborgen (grillplatsen till vänster). Skogen skall glesas ut.

b3: Överblick över Grisslingen och Bovikshagsviken (180°, från NV). Några träd i öst skall kapas för att gynna utsikten.

b4: Grillplatsen på bergkronan tas bort.

Förbättringsförslag

- Officiellt registreringsnummer: RAÄ Ingarö 5:1.
- Fornborgen behöver inga stora åtgärder. Bergkronan behöver slyröjas och några unga träd skall tas bort. Borgens belägenhet på en hög plats med fri utblick över havet har förmodligen varit betydelsefull. För att kunna uppleva detta skall några höga tallar öst om borgen kapas.
- Fornlämningen är svårtillgänglig. Stora delar av stigen är otydlig och hänvisning saknas. Delar av skogen är tättbevuxet. Kartan visar ett förslag till en stig som går norr om åkern och sedan följer strandlinjen. Den börjar väst om tjänstehuset på Fårholmsvägen 5.
- Platsen är inte lätt att finna fram till om man inte vet exakt vart den ligger. En hänvisningspil behövs på åtminstone tre platser (se kartan). Pilarna skall även informera om att vissa delar av stigen är brant och att fornborgen ligger ungefär 600m från Fårholmsvägen. Fårholmsvägen är en enskild grusväg med bom, som känns privat och inte välkomnande för besökare.
- En ny skylt bör informera om vad just den här fornborgen har för historia. Det finns många olika fornborgar i Sverige, men denna har troligtvis tjänat som utkikspost. Det är intressant att mitt i fornborgen ligger det kvar några stora stenblock, och att själva stensträngarna i NV och NO har mindre stenstorlek (en människa klarar att bära dem). En hypotes är att samtliga stenar tillhörde ett röse från bronsåldern som låg mitt i den nuvarande fornborgen. Rösar från denna tid brukar ligga på bergkronor. Det är inte otänkbart att stenarna sedan har använts som byggmaterial till fornborgen.
- Fornborgen verkar ligga utanför markägarens tomtgränser.

6. Lämshaga - gravfält

Gravfältet

12 gravar
De ser ut som små högar

Vad ska göras?

- Slyröj hela området (se kartan).
- Kapa träden på stora graven (X).
- Kapa mindre lövträd i sydöst (SÖ), se bild.
- Kapa buskar och mindre träd i väst, se bild.
- För bort slyavfall.

OBS! En kraftled ning går över gravfältet!

OBS! Det finns b ikupor söder om gravarna !

Viktigt

- Gräv aldrig.
- Gå aldrig ner i marken. Varken för hand eller med maskiner.
- Dra aldrig i rötter eller växter.
- Lyft aldrig på ste nar. Inte ens när du tänker lägga tillbaka dem på samma plats.
- Vrid inte på stenar.
- Gå så lite som möjligt över en grav .
- Stubbar av buskar får inte vara högre än 5 cm över marken .
- Stubbar av träd får inte vara lägre än 10 cm över marken .

Karta över Lämshaga gravfält (1)

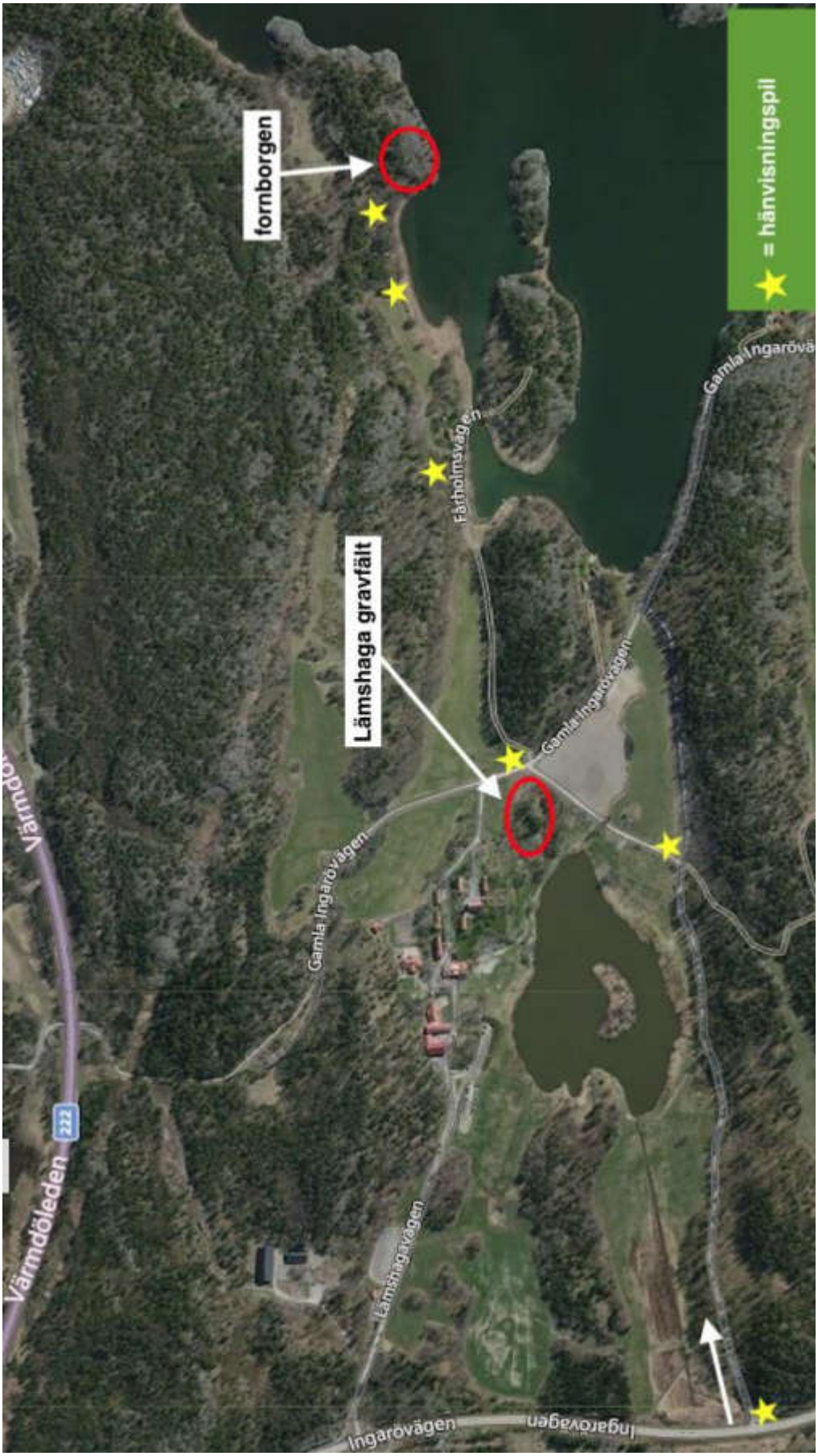

Karta över Lämshaga gravfält (2)

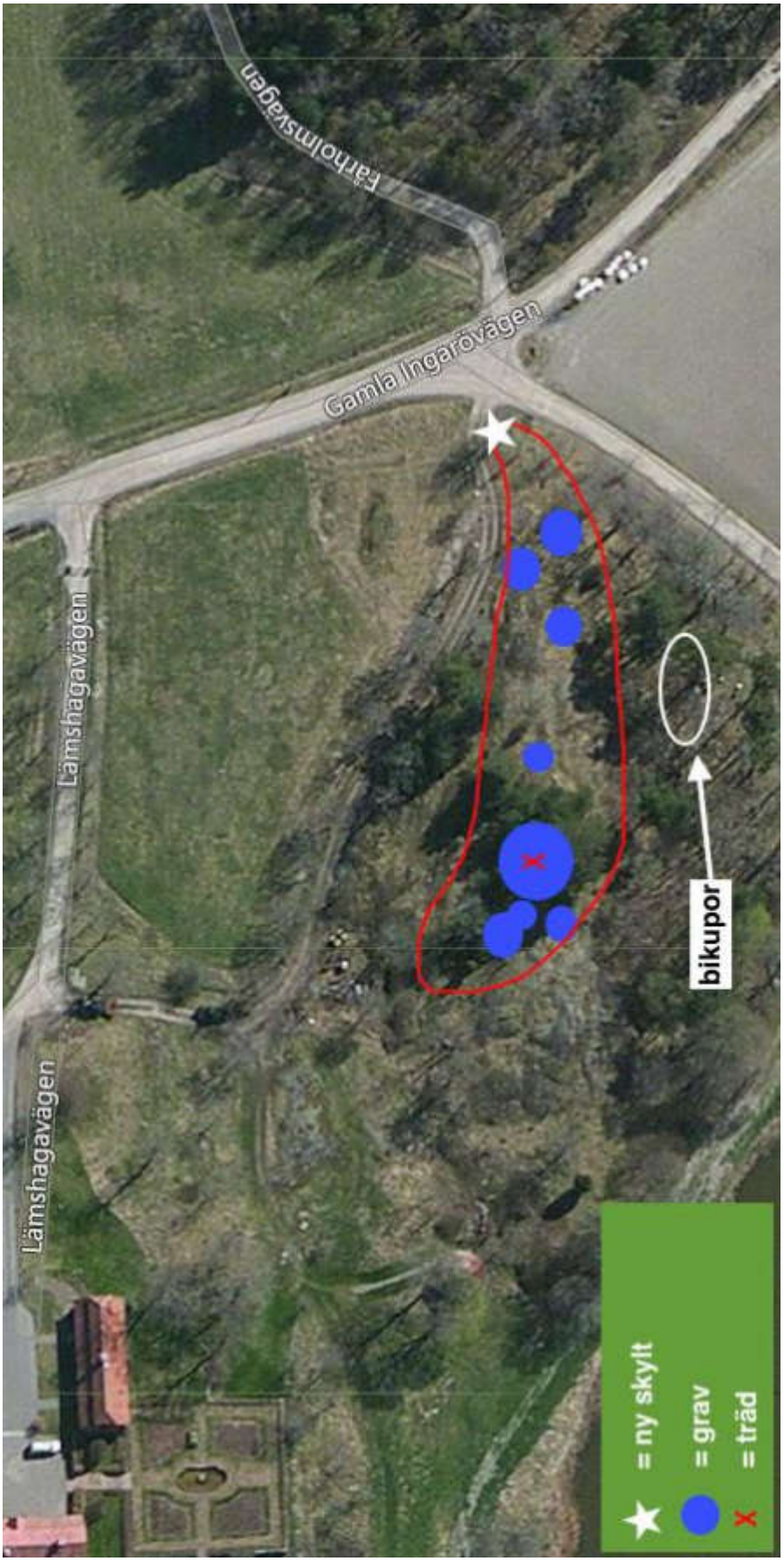

Bilder Lämshaga gravfält

b1: Kapa alla tallar som står på stora graven.

b2: Slyröj alla unga träd och enbuskar på graven nordväst (NV) om stora graven.

b3: Ta bort alla unga lövträd i öster.

Förbättringsförslag

- Officiellt registreringsnummer: RAÄ Ingarö 9:1.
- Gravfältet ligger på en berghäll i kuperat landskap. Platsen bjuder på en 360-graders panorama över omgivningen. Ingarö havsbad och en cykelrunda ligger i närheten. Fornlämningen ligger inom markägarens tomgränser.
- Gravfältet består av 12 gravar (8 inritade på kartan), varav 1 röse och 11 runda stensättningar. Somliga stensättningar liknar rösen.
- En kraftledning går tvärs över gravfältet.
- Hänvisningspil behövs på flera platser (se karta).
- Det finns ingen informationsskylt. En ny tavla kan med fördel betona gravfältets fina belägenhet samt gravarnas plats i förhållande till de många andra fornlämningarna i området. Järnålderns strandlinje är också lätt att för eställa sig här.

7. Södersved - gravfält, kyrkogård

På Ingarö Havscamping

Gravfältet

Gravfält med 12 gravar.
De ser ut som små högar.
Den största graven är fyrkantig.

Kyrkogård (kolerakyrkogård)

Vad ska göras?

Gravfältet

- Slyröj hela området.
- Slyröj hasselbuskarna.
- Kapa träd som visas på kartan.
- kapa unga träd (omkrets mindre än 50cm).
- Ta bort det stora döda trädet från den stora graven .
- För bort slyavfall.

Kyrkogården

- Ta bort trästolparna (tillhört gammalt stängsel).
- Slyröj hela området.
- Plocka undan skräpet.
- Ta bort döda träd och buskar.
- För bort slyavfall.

Viktigt

- Gräv aldrig.
- Gå aldrig ner i marken. Varken för hand eller med maskiner.
- Dra aldrig i rötter eller växter.
- Lyft aldrig på stenar. Inte ens när du tänker lägga tillbaka dem på samma plats.
- Vrid inte på stenar.
- Gå så lite som möjligt över en grav.
- Stubbar av buskar får inte vara högre än 5 cm över marken.
- Stubbar av träd får inte vara lägre än 10 cm över marken.

Karta över Södersved - gravfält, kyrkogård

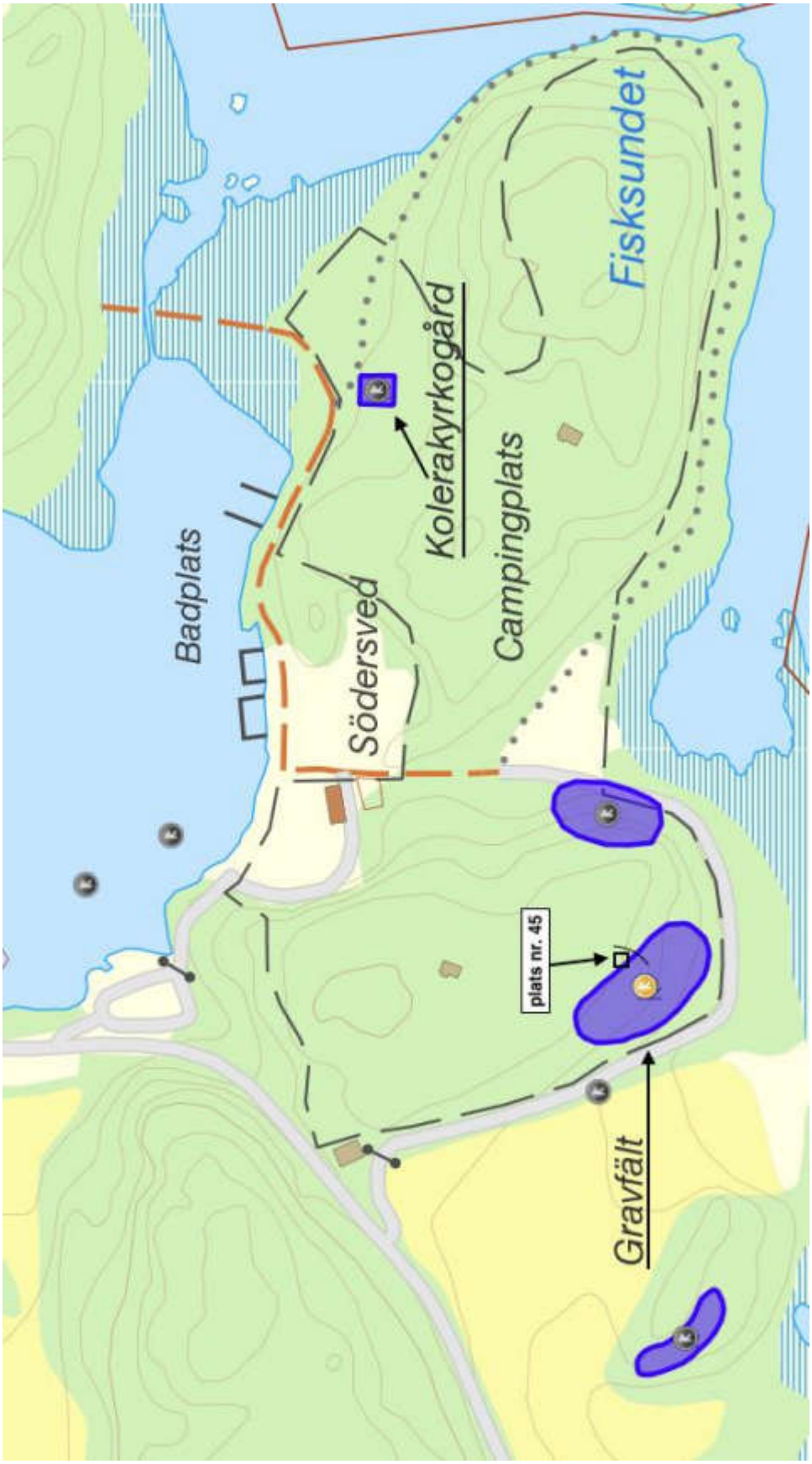

Bilder över Södersved - gravfält, kyrkogård

b1: Den stora rektangulära graven i öst.

b2: Överblick över kyrkogården.

Förbättringsförslag

- Officiellt registreringsnummer: RAÄ Ingarö 15:1 och 14:1.
- Fornlämningarna är belägna på Ingarö Havscamping, som har öppet mellan 1 april och 31 oktober och som drivs av Lemshaga säteri. Havsbadet utnyttjas även av andra besökare. Samtliga fornlämningarna ligger inom markägarens tomtgränser.
- Resten av stridsvärnet (skyttelinjen) har inte med säkerhet kunnat fastställas. Den förmodade platsen ligger strax väster om grusvägen i campingens sydvästra del. Emligt uppgifterna i FMIS (RAÄ Ingarö 53:1) är det inte heller säkert att den nämnda fornlämningen verkligen är spår efter skyttevärn. Förslaget är att inte ha med den i fornvårdsplanen.
- Gravfältet består av minst 12 gravar, varav 1 rektangulär stensättning, 4 högar och 7 runda stensättningar. Gravfältet är svårt att avgränsa, men en del gravar är tydliga. Efter röjningen kommer fornlämningarna att synas mycket bättre. Fornlämningens värde för publikum utgörs främst av den rektangulära stensättningen och gravarnas läge på campingen.
- Den täta vegetationen och avsaknad av en planritning gör att det är svårt att peka ut gravarna på en bild, men om hänvisningarna på kartan följes är gravarna inte svåra att hitta. Ett hinder kan vara att bestämma gravfältets utsträckning. Det finns spår av tidigare hasselröjning.
- Möjligen har terrasseringen (vid campingplatserna 44 och 45) norr om gravfältet uppstått som ett resultat av sentida plöjning. I så fall kan det ligga fler gravar under avsatsen.
- Sydöst om gravfältet finns två stora hål (grustag?). Det är dock inte sannolikt att detta har skadat någon fornlämning då de verkar ligga utanför gravfältet. I ett hål har mineralull (?) grävts ner. Placering av en skylt kan bidra till att besökare blir mer medvetna om att platsen utgör ett fornlämningsområde som inte får förstöras eller ändras .
- Kyrkogården är översiktlig och mycket tydligt avgränsad. De individuella gravarna är inte markerade (vanligt på kolerakyrkogårdar). Här behövs endast röjning av buskar och unga träd.
- Hänvisningspilarna rekommenderas att placeras vid receptionen (vid stranden) och vid campingens infart, samt vid korsningarna.

- Nya skyltar behövs på både gravfältet och kyrkogården. På gravfältet finns ingen information alls. Den nuvarande skylten på kyrkogården är från 1999 och sliten. Texten behöver en uppdatering. Innehållsmässigt finns det inga fel, men det är mycket text med många olika fakta och teman. En positiv sak är att en del av informationen handlar om själva lokalen. En idé kan vara att fokusera på de mänskliga aspekterna av koleraepidemin på Ingarö, t.ex. att återge någon av personernas livsöde. Ett alternativ kan vara att beskriva och visa i bilder kolerans härjningar och verkan på den som insjuknade. Fick de en medicinsk behandling? Vem tog hand om de avlidna och hur gjorde man då?

8. Beatelund- gravfält

Gravfältet

25 gravar
2 är synliga

Storlek: 130 m x 25 m

Gravfältet nås lättast från Beatelunds allé (se kartan).
Samråd med markägaren behövs.

Vad ska göras?

- Slyröj hela området.
- Döda träd får ligga kvar.
- Kapa äppelträdet på den stora högen (se X på kartan).
- Röj buskarna på graven i väst (se bild och kartan).
- Ta bort den hängande grenen på trädet som står mitt på gravfältet (se bild och X på kartan).
- Slyröj enbären (e på kartan).
- För bort slyavfallet.

OBS!
Detta är ett naturreservat
Det finns ett getingbo i gravens norra del
Den stora högen är skadad - Gå därför inte på den uppgrävda jorden.

TIPS
Den största högen är lätt att hitta (se kartan) då den har ett litet äppelträd i mitten.
.

Viktigt

- Gräv aldrig.
- Gå aldrig ner i marken. Varken för hand eller med maskiner.
- Dra aldrig i rötter eller växter.
- Lyft aldrig på stenar. Inte ens när du tänker lägga tillbaka dem på samma plats.
- Vrid inte på stenar.
- Gå så lite som möjligt över en grav.
- Stubbar av buskar får inte vara högre än 5 cm över marken.
- Stubbar av träd får inte vara lägre än 10 cm över marken.

Karta över Beatelund - gravfält (1)

Karta över Beatelund - gravfält (2)

Bilder över Beatelund - gravfält

b1: Trädet mitt på gravfältet (X på kartan).

Bild 2: Enarna i norr (e på kartan).

Bild 3: Röj bort buskarna och de små träden från graven i väst (se kartan).

Förbättringsförslag

- Officiellt registreringsnummer: RAÄ Ingarö 29:1.
- Gravfältet ligger i Storängsudds naturreservat med sin ädellövskog och hällmark. Numera används stora delar som betesmark. Syftet med reservatet är att bevara spår av lövängsbruk et i innerskärgården.
- Ett röseliknande fornlämning i gravfältets östra del har delvis förstörts. I dess nordöstra del finns två smala, djupa hål och jorden (fyllningen) har slängts ut. Fyllningen ligger nu utspridd över cirka 1,5 kvadratmeter och innehåller bränd lera samt en ansenlig mängd kol, fast inga rester av ben eller föremål (se bilderna). Förstörelsen ser ut att vara resultatet från en hungrig grävling som letat efter mat. Det är oklart hur allvarlig den totala skadan är. För tillfället behövs inga åtgärder.
- Röset har tidigare tolkats som en grav. Stora mängder av kol som nu blivit synligt tyder på att det snarare handlar om en senare anläggning, möjligen en ugn. Antagandet styrks av närvaron av fler ugnar vid Lillängsudden, cirka 700m nordöst om gravfältet. Två närliggande gårdar är redan markerade på kartor från år 1530 (Lilla och Stora Kornäs).
- Få gravar hotas i nuläget av träd. Därför föreslås enbart kapning av några mindre lövträd och enbär. I ett fall kan dock ett träd utgöra en risk på grund av sin starka lutning (se bilderna). Här föreslås att en tung gren kapas för att minska trädets vikt.
- Kringliggande hagmark används redan för bete. Detta är fördelaktigt för gravfältets skötsel. Den stora anläggningen behöver i så fall skyddas av ett stängsel för att förhindra vidare vittring.
- Med tanke på att gravarna ligger i ett naturskyddsområde kan stockarna få ligga kvar på gravfältet för att behålla en gynnsam miljö för flora och fauna. Samråd med länsstyrelse och markägaren behövs.
- Hänvisningspil behövs vid parkeringen i nordost och vid Beatelunds allé i syd, samt vid stättan i väst.

- Skylten är från 2010 och verkar ursprungligen ha stått nära det stora “röset”: "Den grav som du nu står framför är atta meter i diameter och en meter hög". I verkligheten befinner skylten sig femtio meter mot västen. Stolpen står löst i marken och kan enkelt lyftas upp. Texten tar upp att gravarna är mycket svåra att hitta och nämner röse t som den enda synliga fornlämningen. I gravfältets västra del ligger dock även en fin rund stensättning med mittblock (se bild). Emellertid är gravfältets karaktär inte särskilt ov anlig och ganska svårt att uppfatta för besökare.

9. Lövhamra - gravfält

Gravfältet

25 gravar
Många ser ut som små högar.
Andra ser ut som ett hopplock stenar.
1 har formen av en triangel
1 har formen av en fyrkant.
2 har formen av ett skepp, s k. skeppssättningar

Tillsyn av eller samråd med en arkeolog rekommenderas .

Träden skall helst markeras av en arkeolog före påbörjad röjning.

Vad ska göras?

- Slyröj hela gravfältet (se kartan).
- Röj även buskar av rönnbär och hassel.
- Gamla stubbar av hassel kan sågas vid markytan.
- Kapa träd som anges på kartan med X och B.
- Röj fram "triangeln", s.k. treudd, och kapa två björkar och tallen som står där (se karta).
- Borsta bort mossan från stenarna till triangeln och till skeppssättningarna (se kartan och bilderna). Försiktigt! Treudden ligger norr om Lövhamravägen 3. En mjuk borste behövs.

Viktigt

- Gräv aldrig.
- Gå aldrig ner i marken. Varken för hand eller med maskiner.
- Dra aldrig i rötar eller växter.
- Lyft aldrig på stenar . Inte ens när du tänker lägga tillbaka dem på samma plats.
- Vrid inte på stenar.
- Gå så lite som möjligt över en grav .
- Stubbar av buskar får inte vara högre än 5 cm över marken.
- Stubbar av träd får inte vara lägre än 10 cm över marken.

Karta över Lövhamra (1)

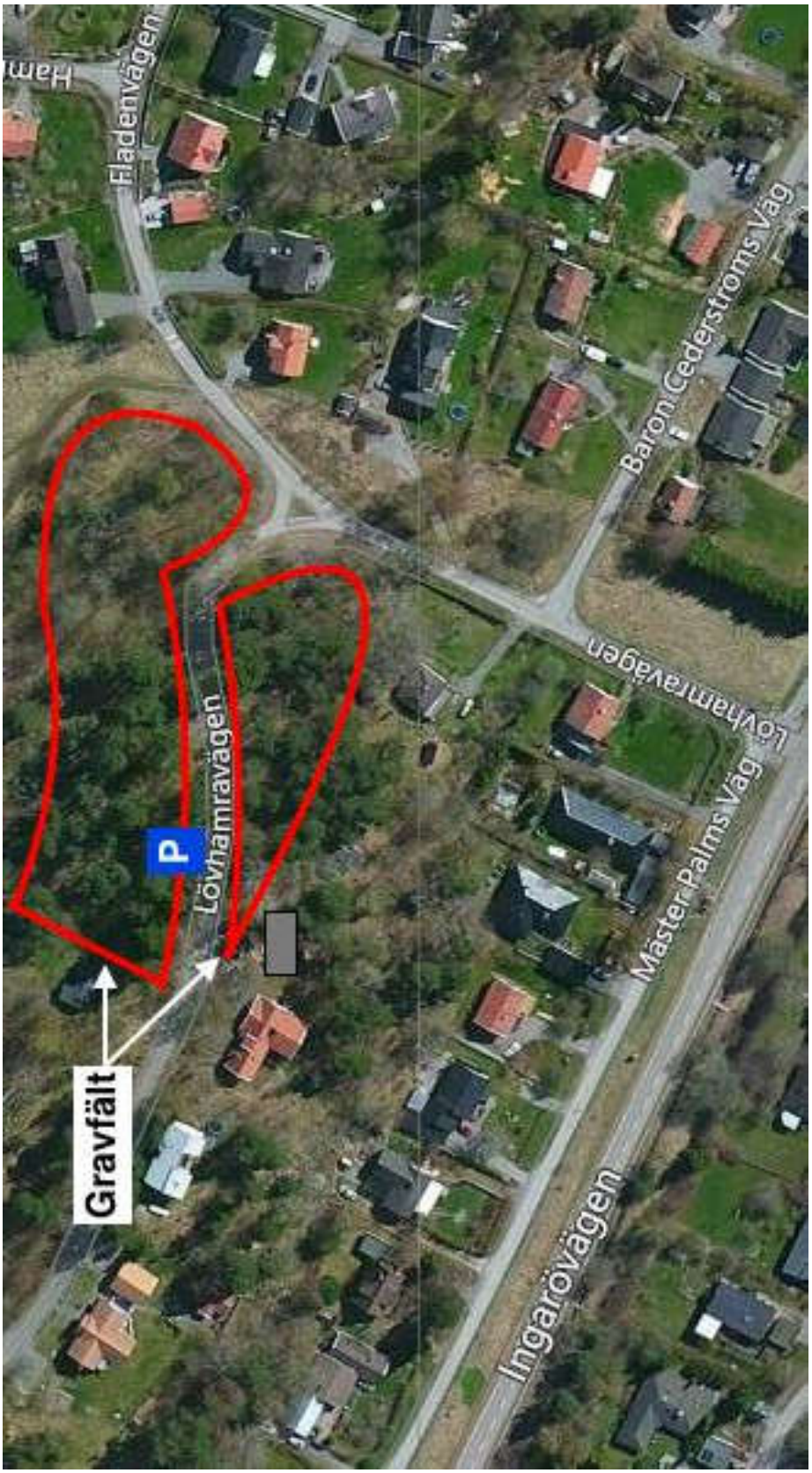

Karta över Lövhamra (2)

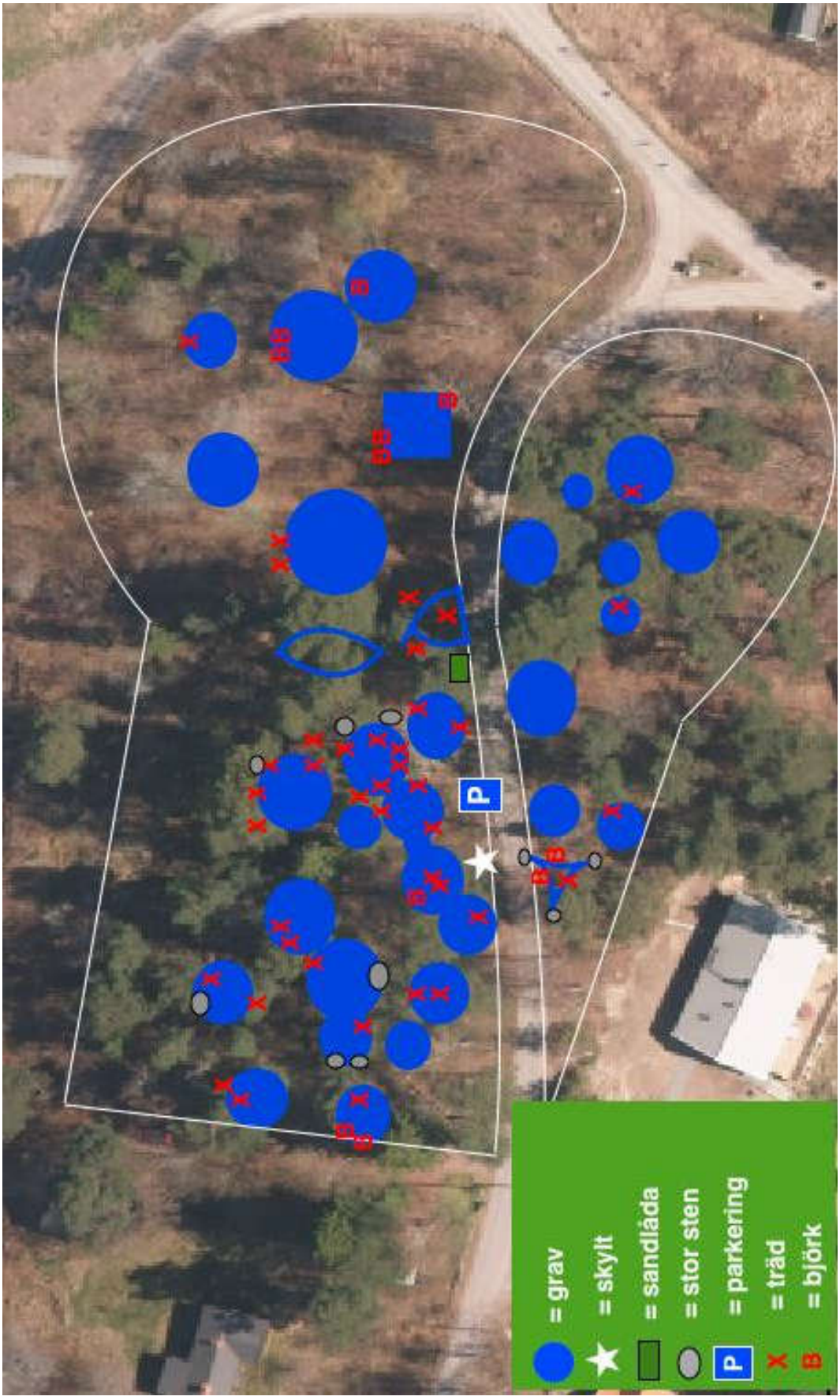

Bilder Lövhamra (2)

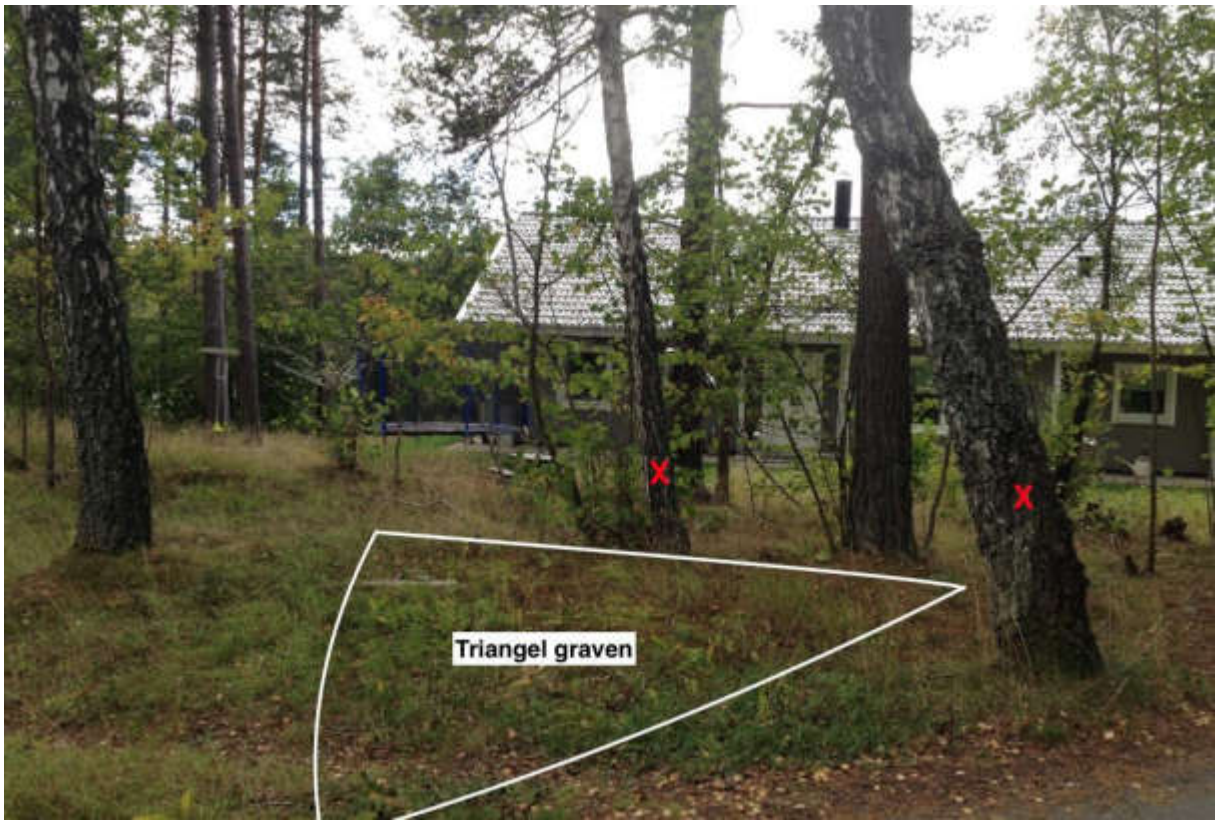

b1: Kapa träden (X). Röj buskarna. Borsta fram stenarna.

b2: Röj hasselbuskarna och mindre träd på skeppssättningarna.

Förbättringsförslag

- Officiellt registreringsnummer: RAÄ Ingarö 18:1.
- Gravfältet innehåller minst fyra olika gravformer (stensättning, röse, treudd och skeppssättning) och ligger mitt i ett bostadsområde. Vid tidigare vägarbete har flera gravar tagits bort.
- Nyligen utförda röjningsarbetenr har redan gjort gravarna mer synliga, men kan förbättras ytterligare. Det är viktigt att fortsätta skötseln genom årlig röjning under de kommande 3 till 5 åren så att marken utarmas. Därför är det viktigt att forsla bort allt röjningsavfall för att förhindra att avfallet gödslar marken vid sin förmultningsprocess. Flera stora och mindre träd står på gravarna och utgör skaderisk på gravarna. Gravfältet ligger väl skyddat och det verkar inte finnas någon stor risk för vittring eller erosion om dessa träd tas bort. Hasseln som har sågats vid ett tidigare tillfälle, kan sågas av på samma nivå som markytan. Detta skall helst göras efter vintern när marken har satt sig.
- Gravfältets enda treudd ligger söder om vägen. Det är osäkert hur den förhåller sig till tomtgränsen till Lövhamravägen 3. Treudden är svår att se. Det blir lättare när stenarna har borstats rent och när några små träd kapas (se bilderna). Samma gäller även för skeppssättningarna.

10. Återvall - 2 skeppssättningar

Gravfältet

2 stenkretsar (8,5m och 10m långa)
Formen liknar ett skepp

Gravarna är svåra att hitta.

Samråd med eller tillsyn av en arkeolog krävs!
Gravarna och stenkretsarna ska pekas ut innan röjningen påbörjas.

Vad ska göras?

- Slyröj båda områdena (se karta).
- Kapa alla små träd i det angivna området (främst unga tallar och granar).
- Kapa granen vid stenkrets 1.
- Borsta och klipp bort mossa och lav från stenar som tillhör stenkretsarna. Försiktigt! Mjuk borste och sekatör behövs här.
- Plocka bort skräp i betongpelaren.
- Ta bort trädgårdsavfall vid stenkrets 1.
- För bort sly och annat avfall.

Viktigt

- Gräv aldrig.
- Gå aldrig ner i marken. Varken för hand eller med maskiner.
- Dra aldrig i rötter eller växter.
- Lyft aldrig på stenar. Inte ens när du tänker lägga tillbaka dem på samma plats.
- Vrid inte på stenar.
- Gå så lite som möjligt över en grav.
- Stubbar av buskar får inte vara högre än 5 cm över marken.
- Stubbar av träd får inte vara lägre än 10 cm över marken.

Karta över Återvall

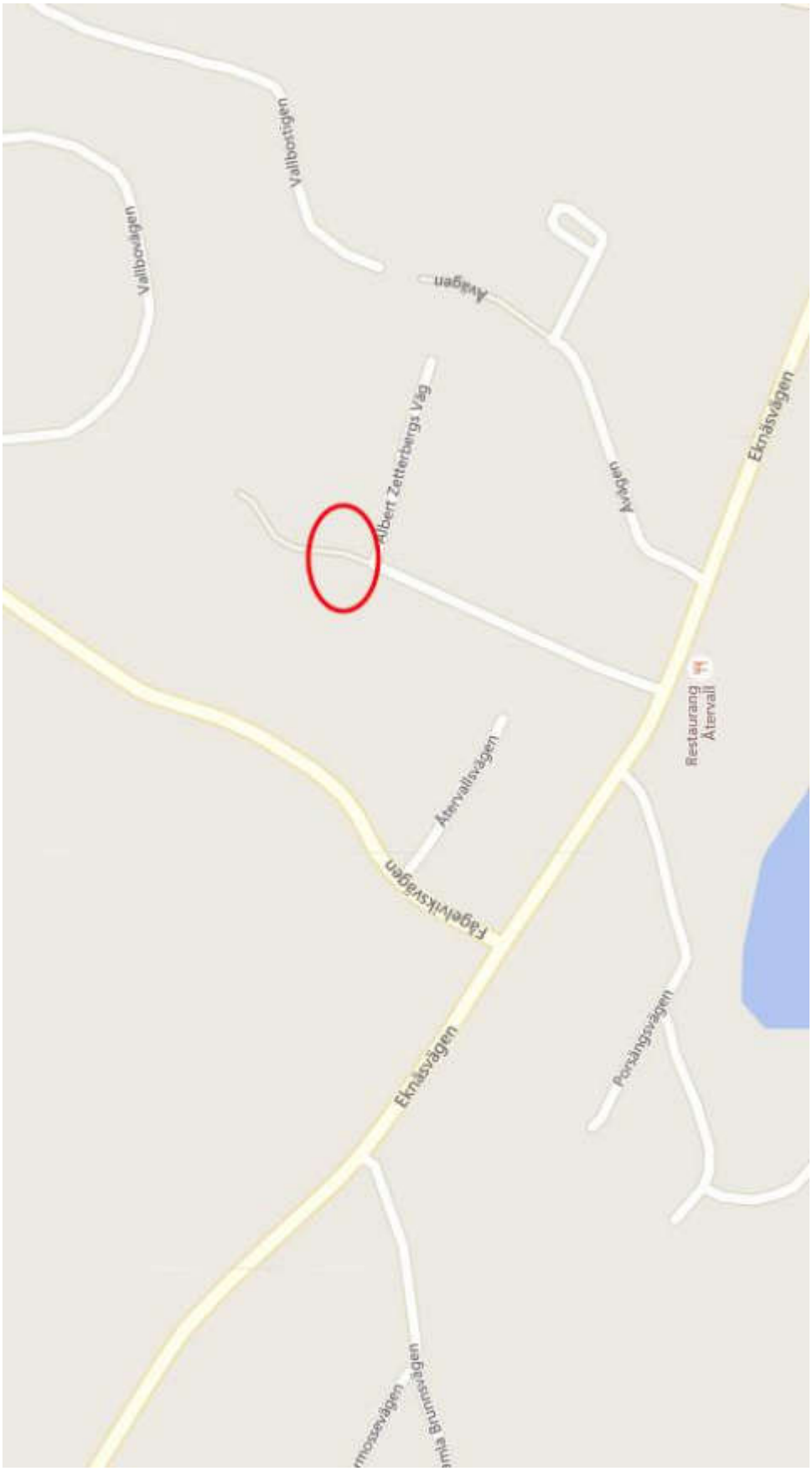

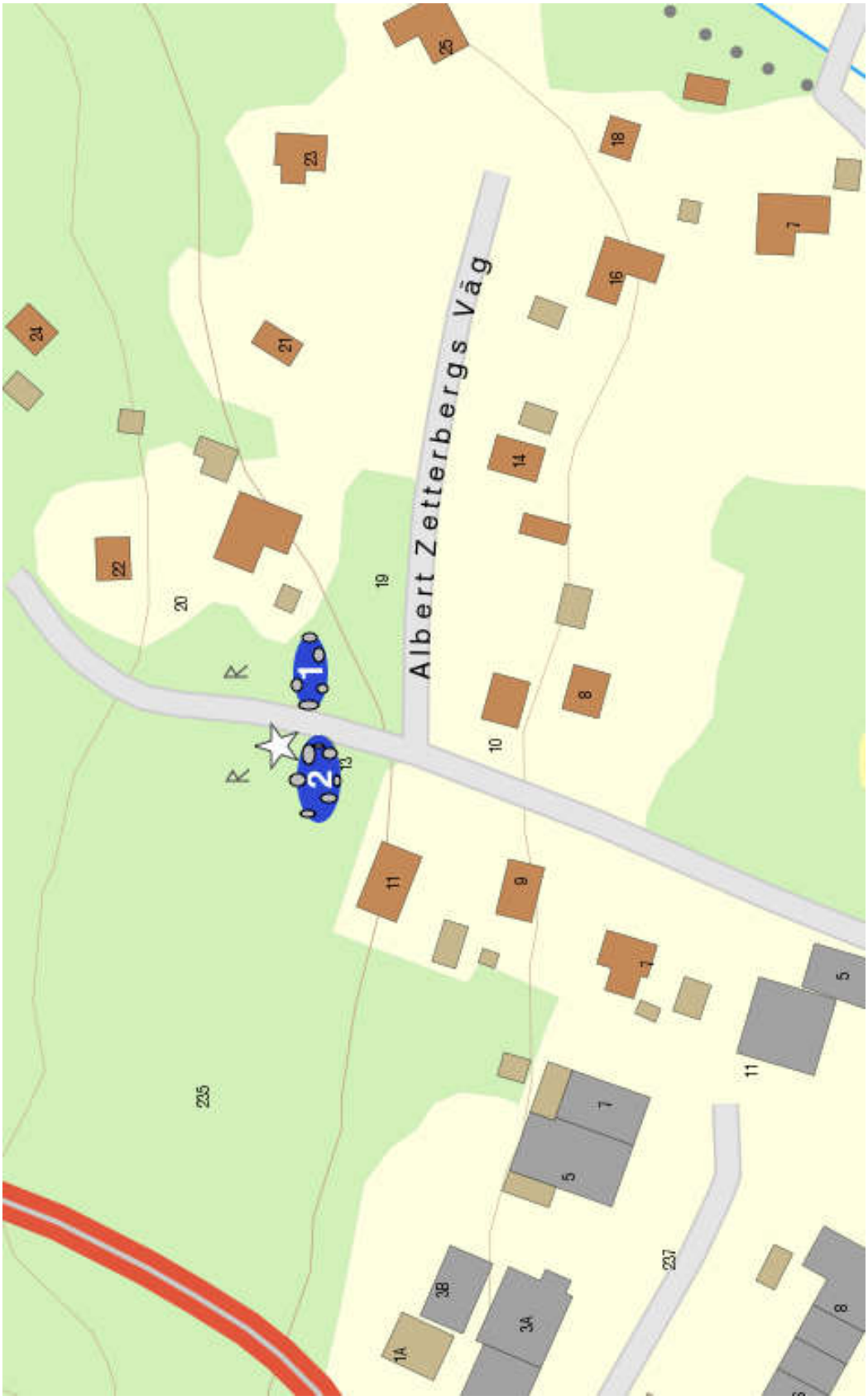
Albert Zetterbergs Väg
1
2
25
23
18
7
16
24
21
14
22
20
19
8
10
13
11
9
7
5
11
235
7
5
237
3B
3A
1A
8

Bilder Återvall

b1: Grav 1 från väst.

b2: Grav 1 från öst.

Bild 3: Grav 2 från öst. Betongpelaren är full av skräp som bör tas bort.

Förbättringsförslag

- Officiellt registreringsnummer: RAÄ Ingarö 21:1, 21:2.
- Skeppssättningarna ligger på en tillgänglig plats med parkerings-/mötesplats för en bil. Fornlämningarna är svåra att hitta och behöver synliggöras mer för att bli intressant för besökare.
- Mitt på stigen strax norr om skeppssättning 2 finns en betongpelare och en trästolpe nedgrävd i marken (se bild). Om informationen på tavlan stämmer står både pelaren och stolpen mitt i en forn av en husgrund(?). Det är sannolikt att tavlans information inte stämmer överens med verkligheten. Kanske hänvisar informationen på tavlan egentligen till en borttagen rund grav (se nedan)?
- Närvaro av en antikvariskt eller arkeologiskt kunnig person rekommenderas vid röjningsarbetet: det är svårt att hitta rätt samt att urskilja vilka stenar som tillhör fornlämningarna och vilka stenar som inte gör det. Många stenar är små, övervuxna eller ligger nedsänkta i marken, och detta gör att det finns skaderisk vid röjningen om ingen kunnig person närvarar.
- Den befintliga informationsskylten är förankrad i marken med betong. En ny skylt kan med fördel placeras närmare skeppssättning 2 och helst ovanpå marken. En andra skylt kan placeras vid skeppssättning 1. Enligt bilden på den nuvarande informationsskylten borde det finnas en husgrund-liknande fornlämning parallell med vägen och någon meter öster om skeppssättning 2 (se bild på skylten). Förmodligen handlar det om den runda graven som grävdes ut 1966 och som också nämns i texten. Teckningen visar en ovalformad fornlämning med stolphåll. Skyltinformationen är något motsägelsefull och svårförståelig.
- De nya informationsskyltarna bör visa en karta över skeppssättningarna. Bägge stenkretsarna är svårt att avgränsa, då kretsarna består av små övertorvade stenar. Varsam rensning av stenarna samt en karta borde underlätta besökarens uppfattning av fornlämningarnas karaktär. Det kan även vara intressant att visa skillnaderna mellan olika typer och dateringar av skeppssättningar. Vid en tidigare utgrävning år 1966 av en rund grav på samma plats har daterats till yngre bronsåldern (se bilden av informationsskylten). Det kan vara en bra anledning att berätta mer om hur och vad arkeologer gör i sådana fall. Hur har denna grav daterats? Och varför tror de att skeppssättningarna också räknas till samma tid? Vad är skillnaden mellan dessa och t. ex, skeppssättningarna vid Anunds hög? Vilka fynd har påträffats och vad har man gjort med dem sedan?

11. Säby - gravfält och boplats

Gravfältet

150 gravar
Gamla åkrar, terrasser och husgrunder
Gravarna ser ut som små högar och tre gravar ser ut som en triangel

Tillsyn av och samråd med en arkeolog krävs!

Träden bör markeras av en arkeolog före påbörjad röjning!

Vad ska göras?

- Hela området slyröjs. Även buskar av rönnbär, nypon och vildhallon.
- Enar får stå kvar. Röj bara enar som markeras på kartan.
- Kapa träden och buskar som markeras på kartan.
- Tre gravar ser ut som en triangel (se blå triangel på kartan). Borsta bort mossa och lav från dessa stenar. Här ska stenarna synas, men var försiktiga!
- Två områden utmärker sig, se nedan.

Område 1 (se O på kartan)

Norr om elstängslet
Till skogsgränsen i norr och nordost
Gravarna är svåra att se.

- Slyröj allt noggrant och försiktigt.
- Slya även enbärbuskarna här.

Område 2 (se O på kartan)

Söder om elstängslet
Husgrunderna och graven är svåra att se.
En grav: en triangel, s.k. treudd, av stenar.

- Slyröj allt noggrant och försiktigt.
- En stor björk står mitt på husgrunden. Kapa den.
- En stor gran stor mitt på graven. Den ska kapas.
- Väster om husgrunden finns mycket sly. Detta ska röjas.

Viktigt

- Gräv aldrig.
- Gå aldrig ner i marken. Varken för hand eller med maskiner.
- Dra aldrig i rötter eller växter.
- Lyft aldrig på stenar. Inte ens när du tänker lägga tillbaka dem på samma plats.
- Vrid inte på stenar.
- Gå så lite som möjligt över en grav.
- Stubbar av buskar får inte vara högre än 5 cm över marken.
- Stubbar av träd får inte vara lägre än 10 cm över marken.

Karta över Säby - gravfält och boplats

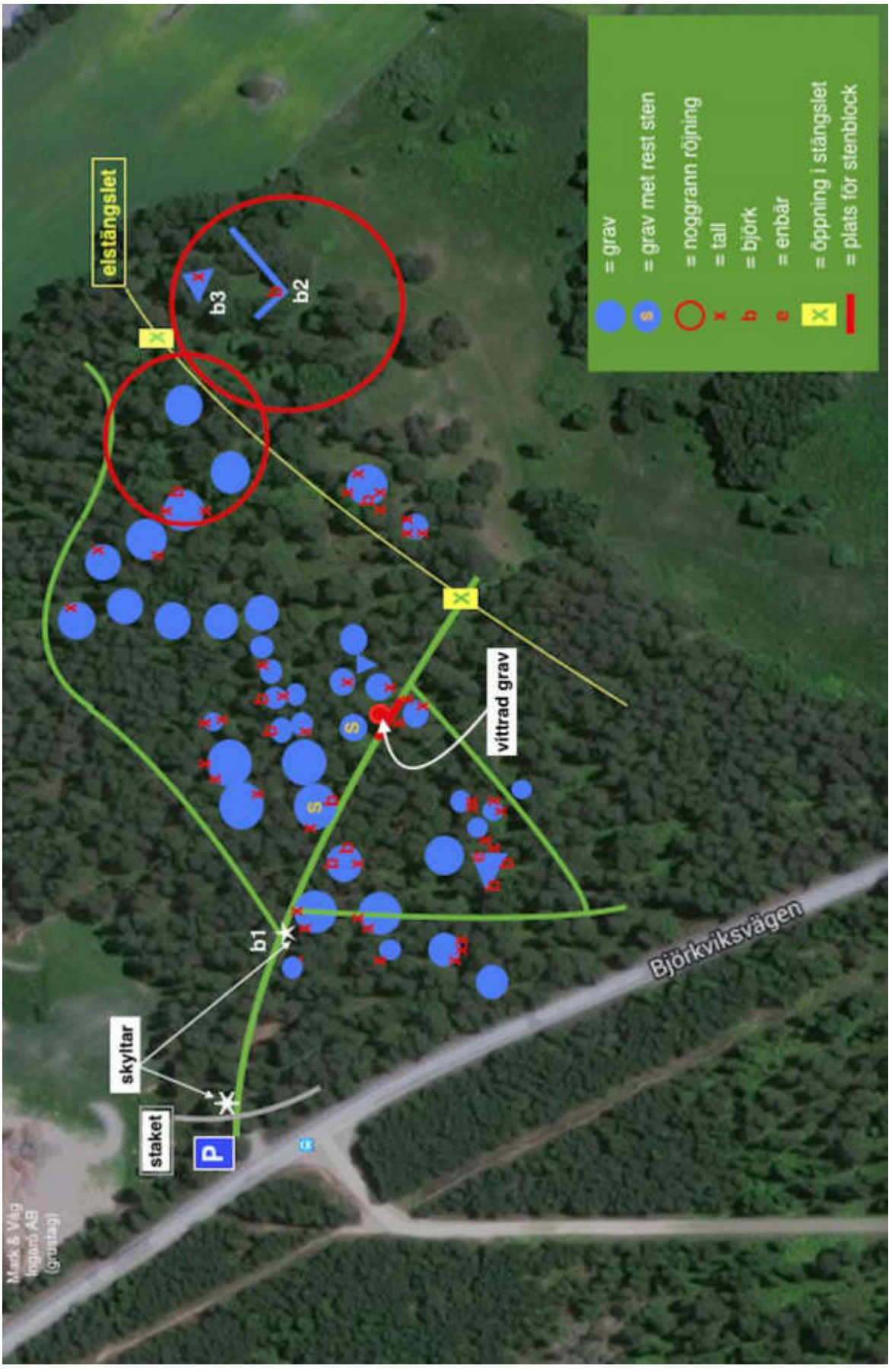

Bilder Säby - gravfält och boplats

b1: De två första stora högarna vid andra skylten s öder om huvudvägen.

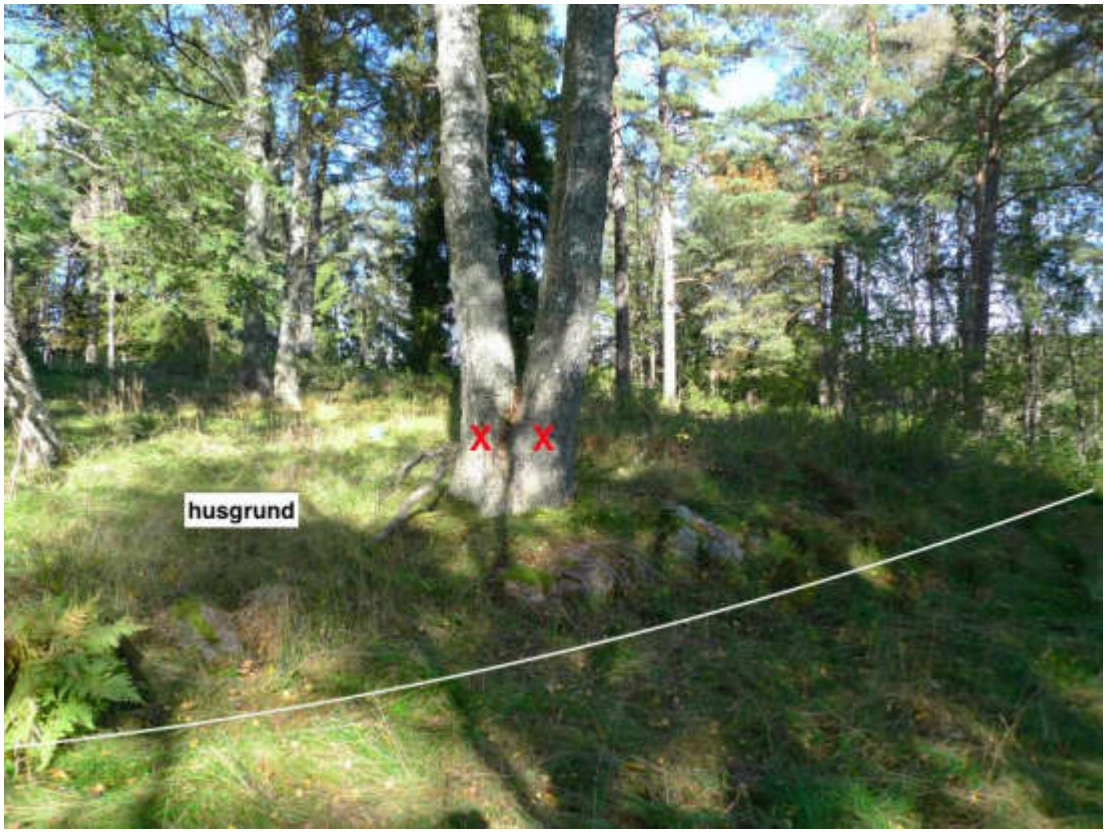

b2: Kapa björken som står på husgrunden i nordost (NO).

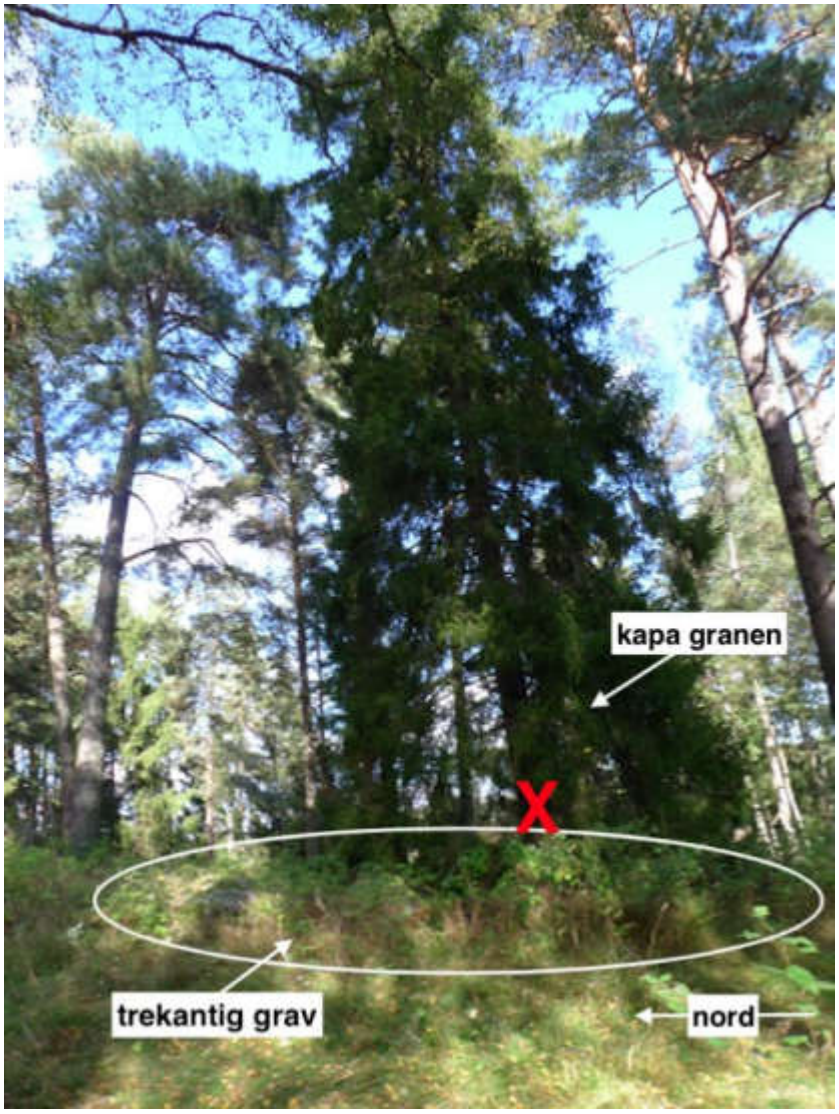

b3: Den trekantiga graven (NO) är igenvuxen. Röj och kapa granen.

Förbättringsförslag

- Officiellt registreringsnummer: RAÄ Ingarö 24:1, 24:2.
- Invid gravfältets huvudled (NV-SÖ) har det uppstått en allvarlig vittring. I synnerhet vid ledens östra del (se röd markering på kartan) där en grav hotas av erodering på grund av vandrare, hästridning, vind och vatten. Vidare erosion kan motverkas genom att placera några stora stenblock på vägens norrsida och i anslutning till denna grav. Risken att gravarna på andra sidan vägen kommer att påverkas av detta betraktas som låg: inga kända anläggningar finns mitt emot den skadade graven.
- Hästridning har gjort att delar av de forntida åkrarna delvis har förstörts. Forntidsåkrarna används/har använts till att bygga hinderbana på av ryttare. På två platser har hopphinder grävts ner i marken och en del av fornlämningen ligger nu oskyddad eftersom torven och det översta jordlagret har trampats bort. I åkrarnas nordligaste del har en backe börjat vittra på grund av ridningen. En vägskylt som markerar förbud mot ridning skulle behövas vid åkrarna. För att bemöta ryttarnas behov av genomgång genom fornlämningsområdet skulle en alternativ rutt kunna anläggas och markeras i samråd med länsstyrelsens arkeologer. Den alternativa ridstigen skall helst gå runt fornlämningsområdet, t.ex. söder och öster om åkern. Samråd med markägaren och ridskolan behövs. Samtliga skador bör anmälas till länsstyrelsen.
- Somliga fornlämningar har inte kunnat identifieras. Gravfältets östra del är svår att inventera, och bör därför ombesiktigas efter en första röjning. Detsamma gäller för husgrunderna, terrasserna och den närliggande treudden (se karta). Det vill säga att deras ungefärliga läge har konstaterats, men utsträckning och skick gick inte att bedöma. Den urgamla hålvägen är samma väg som används än idag och som går rakt över gravfältet. Enligt anteckningarna i RAÄ:s FMIS borde den 100m långa vägen nämligen ligga i nordväst-sydostlig riktning och i anslutning till 'husgrundsområdet'. Detta stämmer överens med vad som benämns "Vinterväg till Säby" på kartan.
- Fårbete är en effektiv och fornvårdsvänlig metod för att göra samtliga fornlämningarna synliga med minst möjlig mänsklig insats. Precis som flera andra fornlämningsområden inom kommunen är Säby gravfält igenvuxet av blåbärsris, gräs och mossa. Detta gör att gravarnas unika karaktärer förblir "osynliga" för publiken. Årlig röjning kommer inte att lösa detta. Med tanke på Säbygravfältets värde för kommunens fornhistoria samt dess betydelse i större sammanhang är det viktigt att just denna plats kan uppskattas i sin helhet. Dessutom blir det enklare att förmedla platsens särställning om fornlämningarna syns- därför rekommenderas fårbete starkt.
- För närvarande finns det endast två skyltar (se kartan): en vid parkeringen och en vid den första stora högen som besökaren möts av när man gått genom grinden. Skyltplaceringen vid parkeringen har fördelen att den syns och att besökaren får en översikt av platsen från första början. Ett tips är att ha en hylla med infobroschyrer och karta över gravfältet här. Den andra skylten står för nära gravhögen och bör flyttas några meter norrut. En tredje skylt med information om åkrarna och terrasseringarna behövs vid gravfältets utkant i sydost (vid öppningen i elstängslet). En fjärde skylt skulle kunna placeras i närhet till husgrunden och treudden i nordost.

- De befintliga skyltarnas innehåll behöver uppdateras. Någonting som inte nämns i informationen är att gravfältet är ensam i sitt slag i kommunen. Det är inte bara kommunens största, utan det omfattar även en unik kombination av olika gravtyper och det finns lämningar efter en boplats. Dessutom är det östliga läget och anknytning till östra skärgården enastående. Ett sätt för att lyfta fram platsens särart är att ge några utvalda tydliga och speciellt utformade gravar extra fokus i informationsskylten. Bilderna på de befintliga skyltarna visar på könsbestämda roller men forskning har visat att järnålderns sociala organisation och järnåldersmänniskornas identitetsavgörande kan ha varit mycket mer mångfaldig än vad vi tidigare trott.
- En karta på skyltarna behövs så att besökarna skall kunna orientera sig och hitta "rätt" inom området.
- En broschyr med karta och mer specifik information (som komplement till skyltarna) kan underlätta orienteringen avsevärt. I synnerhet i komp lexa fornlämningsmiljöer som Säby gravfält.
- Nya skyltar bör övervägas att förankras ovanför marken (t ex stående ovanpå mark i ett tungt betongblock) i stället för att gräva ner dem. Även på platser där det i nuläget inte finns några framträdande spår efter fornlämningar är det möjligt att avtryck av forntida aktiviteter finns under markytan.

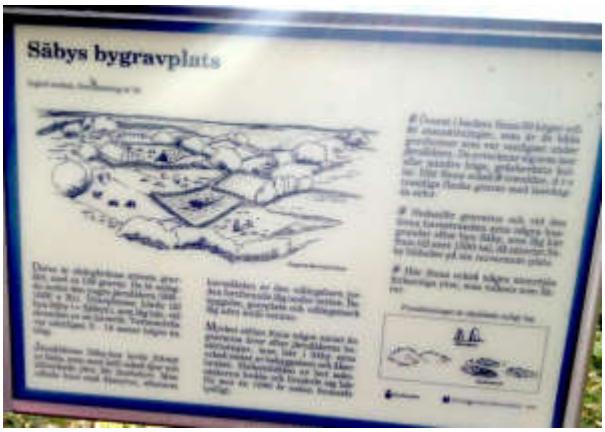

Värmdö sn

Översiktskarta

12. Norråva - gravfält
13. Siggesta - gravfält
14. Sund - gravfält
15. Prästgård - gravfält
16. Väsby - gravfält och runsten
17. Evlingen - gravfält
18. Hemmesta - gravfält, rest sten, kvarnruin, husgrund

12. Norråva - gravfält

Gravfältet

25 gravar
De ser ut som små högar och samlade stenar
Många gravar är mycket svåra att hitta

Tillsyn av och samråd med en arkeolog krävs!

Träden bör markeras av en arkeolog före påbörjad röjning!

Vad ska göras?

- Slyröj hela området (se karta 2).
- Kapa träd som står på en hög. Dra inte i rötterna!
- Kapa träd som står strax intill en hög .
- Ta bort alla döda träd .
- För bort röjningsavfallet.
- Några gravar ligger väster om staketet. I samråd med markägaren bör trästaketet tas bort. I väst finns en rad stora stenar (NNO-SSV). De står på karta 2 (grått) och där slutar gravfältet.

Viktigt

- Gräv aldrig.
- Gå aldrig ner i marken. Varken för hand eller med maskiner.
- Dra aldrig i rötter eller växter.
- Lyft aldrig på stenar. Inte ens när du tänker lägga tillbaka dem på samma plats.
- Vrid inte på stenar.
- Gå så lite som möjligt över en grav .
- Stubbar av buskar får inte vara högre än 5 cm över marken.
- Stubbar av träd får inte vara lägre än 10 cm över marken.

Karta över Norråva - gravfält (1)

Karta över Norråva - gravfält (2)

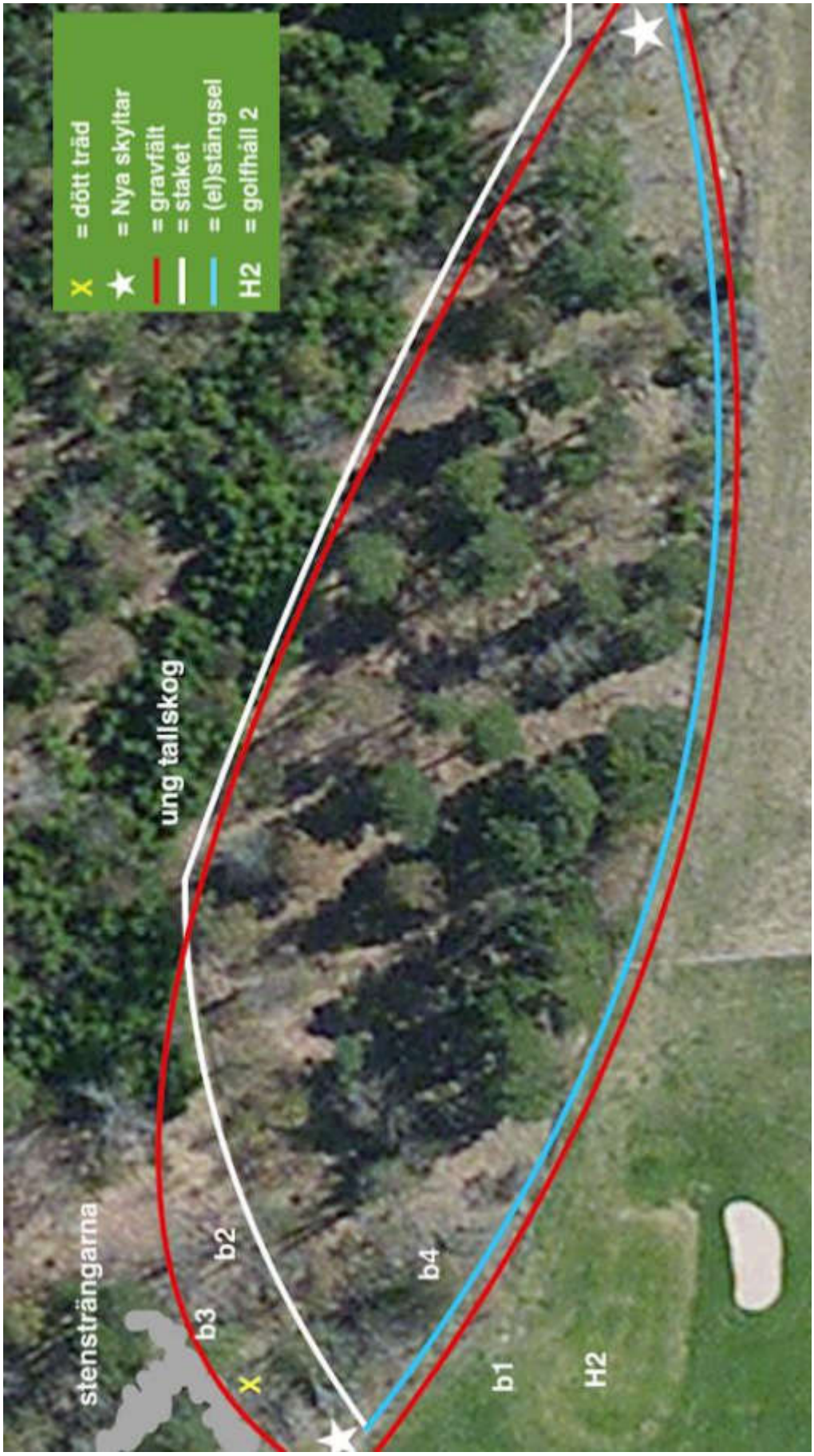

Bilder Norråva - gravfält

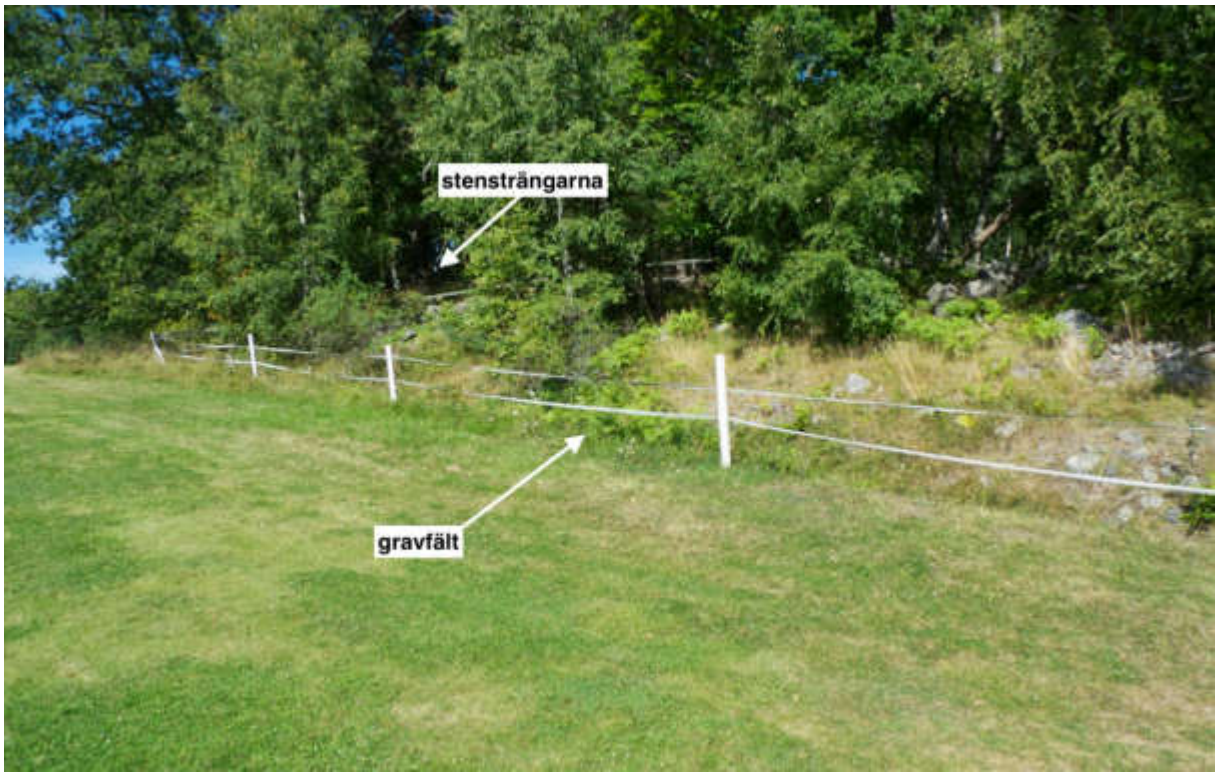

b1: Sydvästra delen av gravfältet med stensträngarna utanför stängslet.

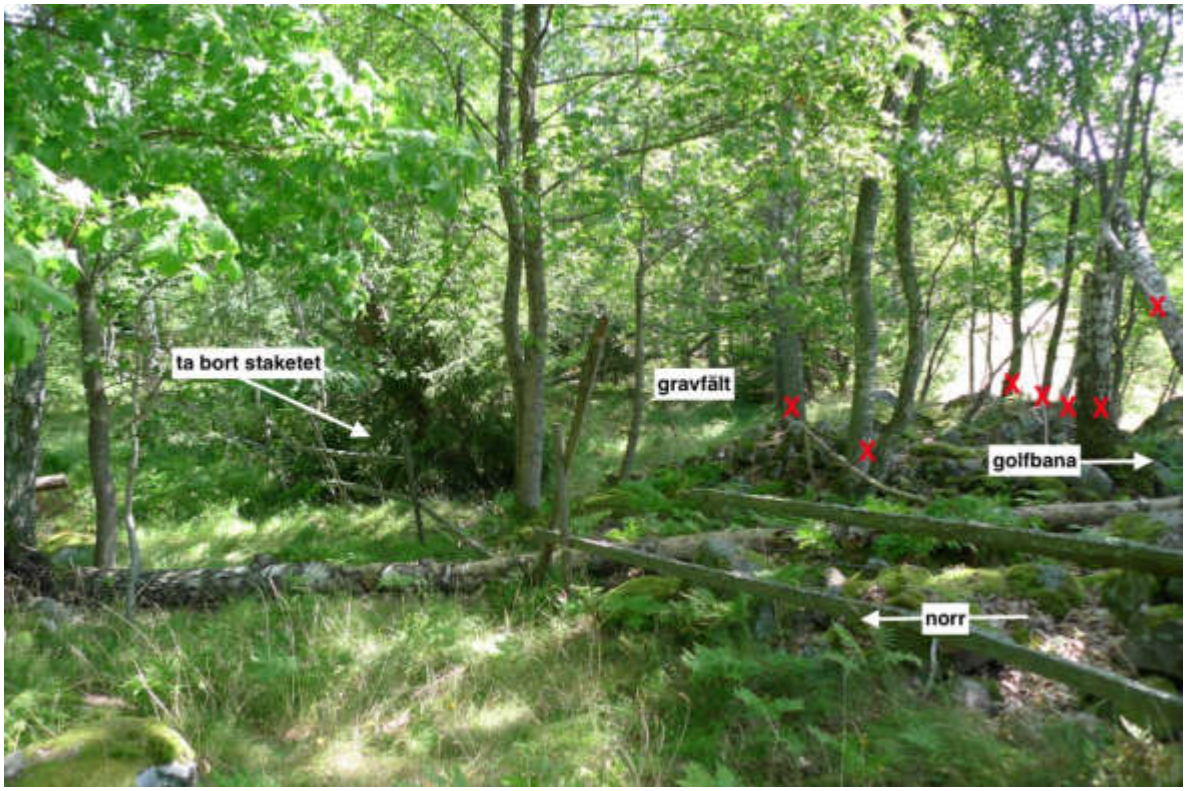

b2: Västra delen av gravfältet med det gamla staketet och en äldre typ av gravar.

b3: En av stensträngarna.

b4: Ett exempel av en flack, rund grav i sydväst (SV).

Förbättringsförslag

- Gravfältet är inte tillgängligt. Detta beror främst på avsaknad av en stig mellan golfklubbens parkering och fornlämningsplatsen. Skogen mellan är tätt bevuxen. För närvarande är platsen enbart åtkomlig för golfspelare som får gå över golfbanan. En ny stig som följer skogens utkant skulle öppna upp platsen även för andra besökare (se karta 1). En annan orsak är att största delen av gravfält et är avgränsad av ett gammalt staket utan grind eller öppning på norra sidan och ett elstaket på södra sidan. Staketet går tvärs över gravfältet och några gravar. Därför ska staketet helst tas bort.
- En hänvisningspil skall ställas vid stigens början, ex. mitt emot golfklubbens café.
- Två nya skyltar behövs: en sydväst om gravfältet där en naturlig övergång mellan golfbanan och gravfältet finns, en andra skylt öster om gravfältet där andra besökare kommer in på gravfältet (se två vita stjärnor på kartan).
- Avsaknaden av en planritning av gravfältet och att flera av gravarna är svåra att spåra rekommenderas att röjningen sker i samråd med en sakkunnig arkeolog.
- De flesta gravhögarna finns i gravfältets östra del, medan de (flacka och profilerade) äldre stensättningarna mestadels ligger i väst. De flacka är svåra att identifiera. Därför rekommenderas en ny bedömning efter röjningen.

13. Siggesta - gravfält

Gravfältet

19 gravar
De ser ut som små högar.
En är rektangulär och 30m lång i nordost (NO)

Tillsyn av eller samråd med en arkeolog rekommenderas .

Träden skall helst markeras av en arkeolog före påbörjad röjning.

Vad ska göras?

- Slyröj hela området (se kartan).
- Kapa träd som står på kartan .
- Röj högen i väst (se bild).
- Ta bort det döda trädet.
- Borsta mossa och lava från stenarna. En mjuk borste behövs
- För bort sly- och annat avfall.

Viktigt

- Gräv aldrig.
- Gå aldrig ner i marken. Varken för hand eller med maskiner.
- Dra aldrig i rötter eller växter.
- Lyft aldrig på stenar . Inte ens när du tänker lägga tillbaka dem på samma plats.
- Vrid inte på stenar.
- Gå så lite som möjligt över en grav .
- Stubbar av buskar får inte vara högre än 5 cm över marken .
- Stubbar av träd får inte vara lägre än 10 cm över marken .

Karta över Siggesta - gravfält (1)

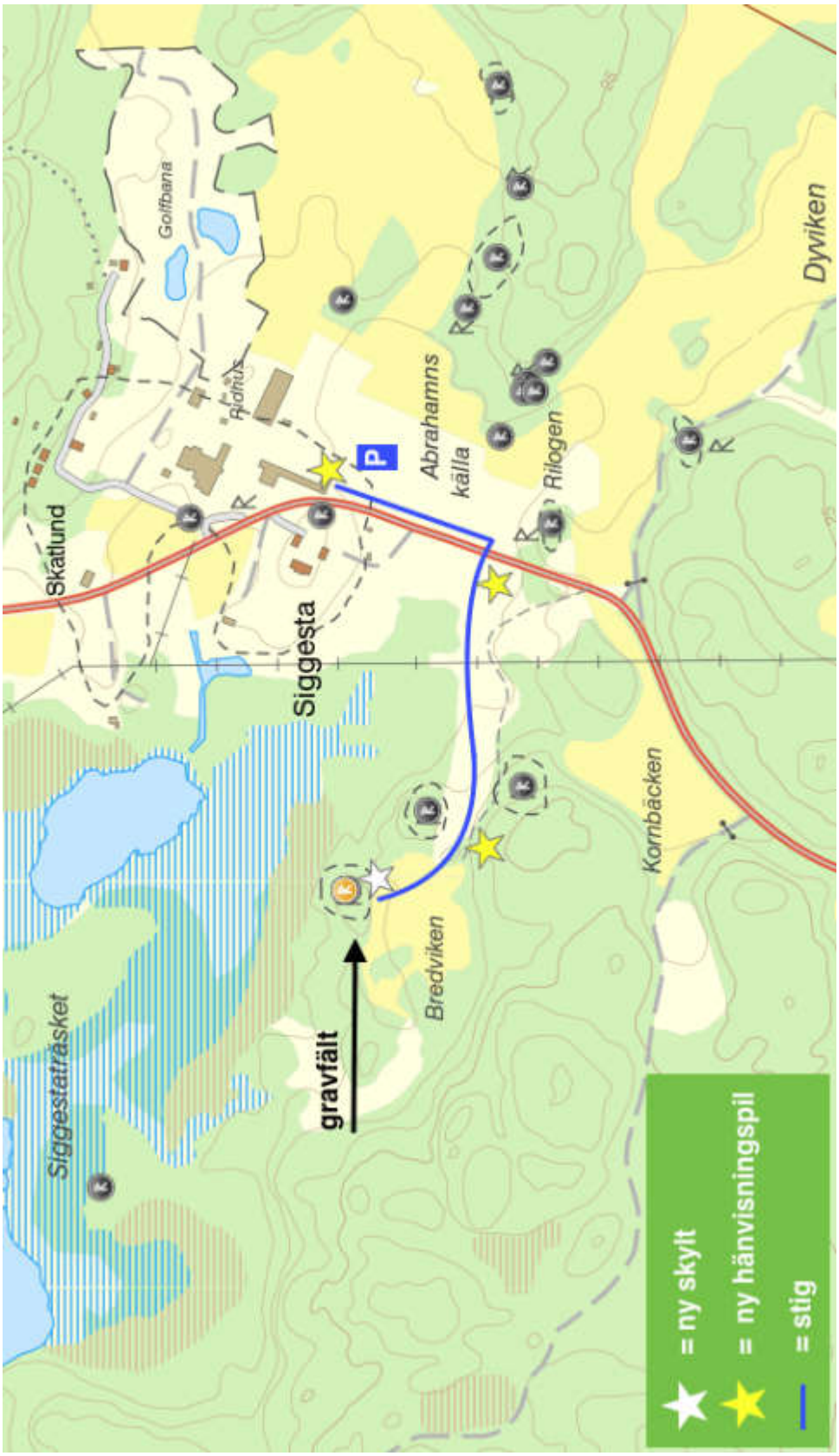

Karta över Siggesta - gravfält (2)

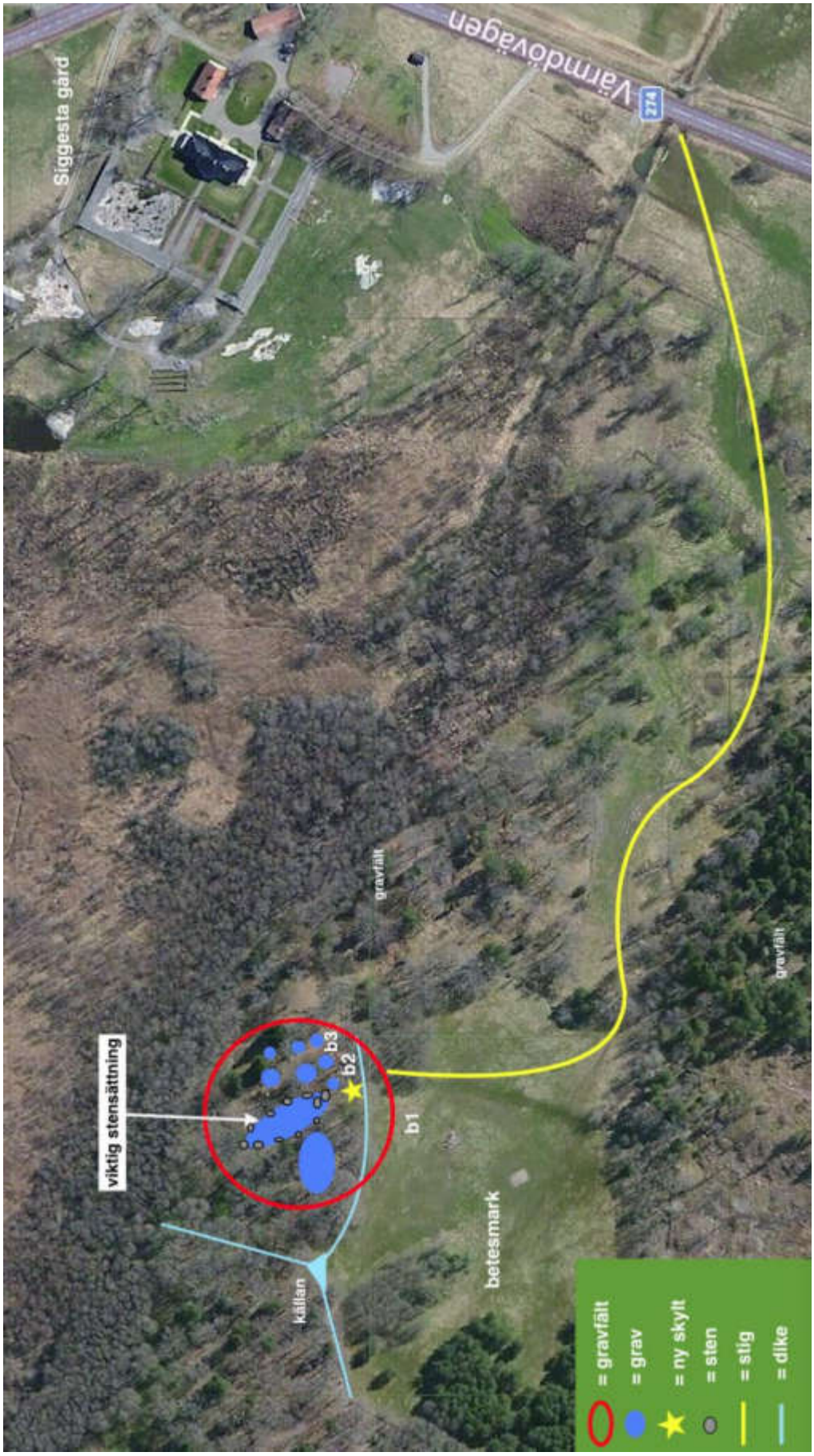

Bilder Siggesta - gravfält

b1: Överblick över gravfältet inom betesmarken från söder, (b1 på kartan)

b2: Kapa träden som är markerade med X i öster, (b2 på kartan).

b3: Kapa träden som är marekerade med X och röj fram högen, (b3 på kartan).

Förbättringsförslag

- Officiellt registreringsnummer: RAÄ Värmdö 211:1.
- Gravfältet är ett av många i Siggestas omnejd. Vissa arkeologer anser att det ligger en grundkonstruktion till ett långhus i anslutning till gravarna. Det finns även åkermark och en vattenkälla (regn- och smältvatten) några meter nordväst om gravfältet. LIDAR-bilder visar ett avvattningssystem från olika diken till källan. Därför är det osäkert om källan är naturlig eller om den tillkom genom mänsklig kraft. Siggestas täta fornlämningsområde och läge under järnåldern med närhet till vattnet tyder på ett möjlig "kulturkomplex": en sammanhängande grupp av fornlämningar som härrör från samma tidsperiod. Flera arkeologer har tolkat platsen som en central plats under en del av järnåldern och som en möjlig föregångare av det senare Tuna (också på Värmdö). Vid en enklare inventering av omgivningen till gravfältet har noterats att det kan finnas flera oregistrerade stensättningar och andra fornlämningar. Alla dess lämningar verkar peka åt att området Siggesta har haft kontinuerlig bosättning.
- Platsen är lätt tillgänglig och kan på ett enkelt sätt kopplas till andra populära besöksmål i närheten, såsom slottet, ridskolan, vandrarlederna, och Siggesta gårdens olika aktiviteter.
- En skylt bör placeras strax norr om diket som går söder om gravfältet. Skyltstolpen får inte grävas ner. Om det inte finns någon möjlighet att förankra den ovanför mark (t.ex. i ett blockfundament av tungt material), skall skylten placeras söder om diket så att den inte förstör eventuella ännu oupptäckta gravanläggningar.
- Tre hänvisningspilar behövs: en vid Siggesta gårdens södra parkeringsplats, en vid betesmarkens utkant (intill vägen) och en längre in i fältet (se kartan).
- Med tanke på att Siggesta gårds ägare redan har utvecklat flera verksamheter och aktiviteter som attraherar besökare, kan det vara intressant att låta arrangera "fornvandringar" med tillhörande broschyr och karta.

14. Sund - gravfält

Gravfältet

7 gravar
Ser ut som små högar
Gravarna ligger på en häll mellan betesmark

I närheten finns det även:
3 vallar av stora stenar
1 husgrund
1 dike

Tillsyn av och samråd med en arkeolog rekommenderas.

Träden som ska avverkas ska helst markeras av en arkeolog före påbörjad röjning.

Vad ska göras?

- Slyröj hela området (främst ung hassel, nypon, brännässlor).
- Kapa träd som står på synliga gravar (små högar).
- Kappa vindfällda träd. Dra inte i rötterna! Rötterna får vara kvar.
- Ta bort resten till järnstängslet i söder.
- För bort allt slyavfall.

OBS! Den största graven är förstörd och är därför väldigt ömtålig. Ta inte bort lösa stenar!

Att ta sig fram:
Sunds Gårdsväg (N): här finns ett lågt stängsel utan öppning.
Kalvsviksvägen (S): över våtmark eller betesmark.
Samråd med markägaren behövs.

Viktigt

- Gräv aldrig.
- Gå aldrig ner i marken. Varken för hand eller med maskiner.
- Dra aldrig i rötter eller växter.
- Lyft aldrig på stenar. Inte ens när du tänker lägga tillbaka dem på samma plats.
- Vrid inte på stenar.
- Gå så lite som möjligt över en grav.
- Stubbar av buskar får inte vara högre än 5 cm över marken.
- Stubbar av träd får inte vara lägre än 10 cm över marken.

Karta över Sund - gravfält

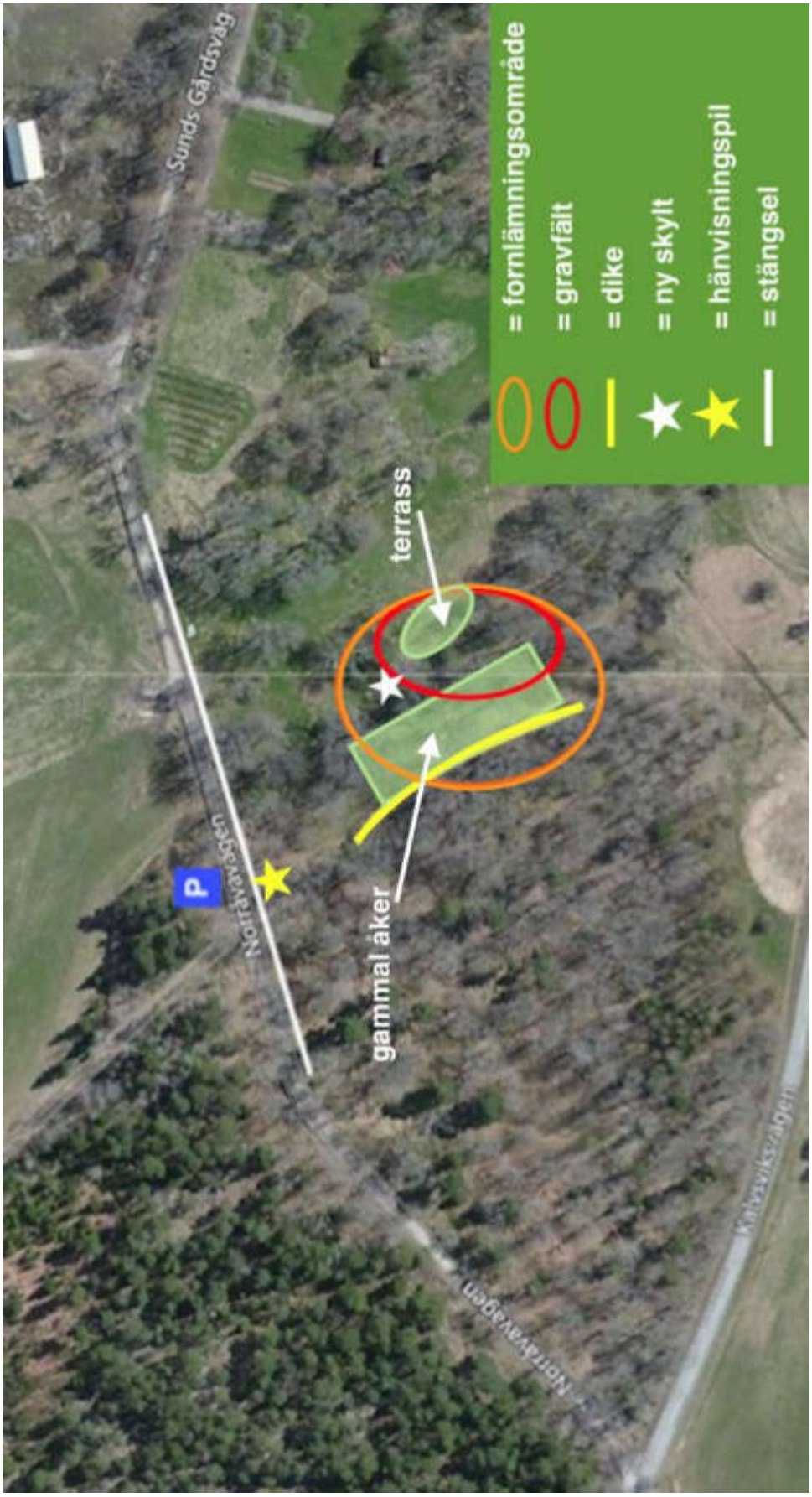

Bilder Sund - gravfält

Förbättringsförslag

- Officiellt registreringsnummer: RAÄ Värmdö 7:1.
- Gravfältet består av minst 7 gravar, stensättningar som liknar rösen, varav en stor. Fornlämningarna ligger på gammal åkermark som numera används till fårbete. I närheten finns tre andra registrerade fornlämningar (en senare husgrund, RAÄ Värmdö 89:1, och två rösen, RAÄ Värmdö 6:1 och 6:2).
- Tillgänglighet: Grusvägen till Norråva golfbanan ligger norr om gravfältet. Buss 438 mot Boda har busshållplats vid Sunds Gård.
- Stort röse i mitten av gravfältet är förstört , möjligen av ett djur, då mindre hål har grävts intill och under de översta stenarna. En mindre mängd av gravens fyllning har grävts upp. Över hela ytan och i fyllningens jord påträffas en ansenlig mängd kol, bränd lera samt små bitar av brända ben. Strax intill en sten hittades en större benbit som kan vara humerus (överarmen) till en hund eller räv. Den stora kolmängden kan förklaras av att ett träd (som nämns i anteckningarna FMIS 1978) har brunnit ned och att platsen har använts för att förbränna döda djur. Stenarna på gravens topp verkar också kommit till senare. Inga åtgärder behövs i dagsläget.
- Tre oregistrerade fornlämningar har påträffats öster om gravfältet: ett dike, en stensträng och en terrassering (se kartan). Diket och terrasseringen, som förmodligen har varit en åker, dateras till 1800 -tal. Strax norr om terrasseringen finns en backe, som kan ha använts som åker redan under järnåldern. Datering av terrasseringen, eventuell husgrund och en kallmurad vall i väst är oklar.
- Gravfältet kan vara mer omfattande än de 4 registrerade gravarna. Vid besiktningen räknades till minst 7. Det är möjligt att det ligger ytterligare några flacka gravar (med mittsten) i nordväst.
- Gravfältet nås via Sunds Gårdsväg i norr, dock finns ett stängsel utan öppning som man måste ta sig över. Man kan också ta sig fram från Kalviksvägen, men där finns ingen stig. Förslaget är att placera en stätta med hänvisningspil vid dessa platser. Samråd med markägaren behövs.
- Ingen skylt finns.

15. Väsby - gravfält och runsten

Gravfältet

49 gravar
En runsten
2 potatiskällare
Gravarna liknar små högar
Flera gravar är svåra att hitta

Tillsyn av eller samråd med en arkeolog rekommenderas .

Avverkningst räden skall helst markeras av en arkeolog före påbörjad röjning.

Vad ska göras?

Gravfältet ska öppnas upp och få färre träd och buskar.

- Slyröj hela området (se kartan).
- Kapa unga barrträd och lövträd (omkrets mindre än 50cm) .
- Kapa vindfällda träd. Rötterna får stanna kvar! Dra inte i dem!
- Ta bort gamla brädor , bitumen och taggtråd i potatiskällaren.
- Ta bort döda träd.
- Ta bort slyavfall.

Viktigt

- Gräv aldrig.
- Gå aldrig ner i marken. Varken för hand eller med maskiner.
- Dra aldrig i rötter eller växter.
- Lyft aldrig på stenar . Inte ens när du tänker lägga tillbaka dem på samma plats.
- Vrid inte på stenarna .
- Gå så lite som möjligt över en grav .
- Stubbar av buskar får inte vara högre än 5 cm över marken .
- Stubbar av träd får inte vara lägre än 10 cm över marken .

Karta över Väsby - gravfält och runsten

Bilder av Väsby - gravfält och runsten

b1: Runstenen med gravarna i backgrunden. Kapa unga träden (omkrets mindre än 50cm).

b2: Ta bort brädor, bitumen och taggtråd ur potatiskällaren.

Förbättringsförslag

- Officiellt registreringsnummer: RAÄ Värmdö 111:1, 111:2, U137.
- Gravfältet är lätt tillgängligt: en grusväg leder strax söder om fornlämningsplatsen. Vägen är dock privat och används av boende. Vandrare och cyklister har fri tillgång. Eftersom gravfältet är beläget strax norr om grusvägen behövs det inga vidare åtgärder gällande tillgängligheten.
- Några sentida ingrepp har lämnat stora, djupa urgröpningar som kan vara potatiskällare. De utgör en olycksrisk om inga åtgärder vidtas. Vid en "källare" finns en del taggtråd kvar och vid en annan ligger några gamla brädor tvärs över. En av källarna är U-formad och tillgänglig från grusvägens sida. Källarens botten ligger i samma nivå som vägen. Den andra har ingen ingång och består av ett fyrkantigt hålrum. Här finns även graffiti på väggen. Båda verkar kallmurade med stora stenblock.
- Rejäl vittring på södra sidan hotar några gravar. Vägarbete, grustag och väder har bidragit till att den sandiga marken fortsätter att eroderas bort. I ett fall är det bara rötterna till ett stort träd som håller ihop graven.
- Nordväst om gravfältet påträffades en kamouflerad koja som kanske används som gömställe för jakt eller lek. Det är dock ingenting som stör fornlämningarna.
- Den nuvarande skylten står bredvid runstenen direkt norr om grusvägen och söder om gravfältet (se kartan). Denna placering verkar helt i sin ordning. Själva skylten kan dock behöva en uppdatering. "Potatiskällarna", om de nu är det, kan förtjäna sin egen historia i informationen. Texten bör främst fokusera på historien om runstenen med tanke på att gravarna är svårfunna för ett ovant öga.
- Det saknas en planritning över gravfältet och med tanke på att flera av gravarna är svåra att spåra bör röjningen sker i samråd med en sakkunnig arkeolog, alternativt att man nöjer sig med att röja undan gräs och buskar och lägger tonvikt på runstenen och de sentida lämningarna.

16. Evlinge - 2 gravfält

Gravfältet

1 stort gravfält med 45 gravar
De ser ut som högar och samlingar av stenar
1 mindre gravfält med 13 gravar
De ser ut som högar av stenar
1 husgrund och gammal åker

Tillsyn av och samråd med en arkeolog krävs!

Träden bör markeras av en arkeolog innan röjningen!

Vad ska göras?

Mål: Få ett mera öppet landskap

- Slyröj alla tre områden (se kartan): 2 gravfält och husgrund.
- Kapa träd som står på en gravhög. Dra inte i rötterna!
- Kapa träd som står 1 m eller närmare till en hög.
- Kapa alla unga träd (omkrets mindre än 50 cm).
- Kapa vindfällda och döda träd.
- För bort slyavfall.
- En stig från grusvägen till gravfältet ska röjas fram (se kartan).

Viktigt

- Gräv aldrig.
- Gå aldrig ner i marken. Varken för hand eller med maskiner.
- Dra aldrig i rötter eller växter.
- Lyft aldrig på stenar. Inte ens när du tänker lägga tillbaka dem på samma plats.
- Vrid inte på stenar.
- Gå så lite som möjligt över en grav.
- Stubbar av buskar får inte vara högre än 5 cm över marken.
- Stubbar av träd får inte vara lägre än 10 cm över marken.

Karta över Evlinge - gravfält (1)

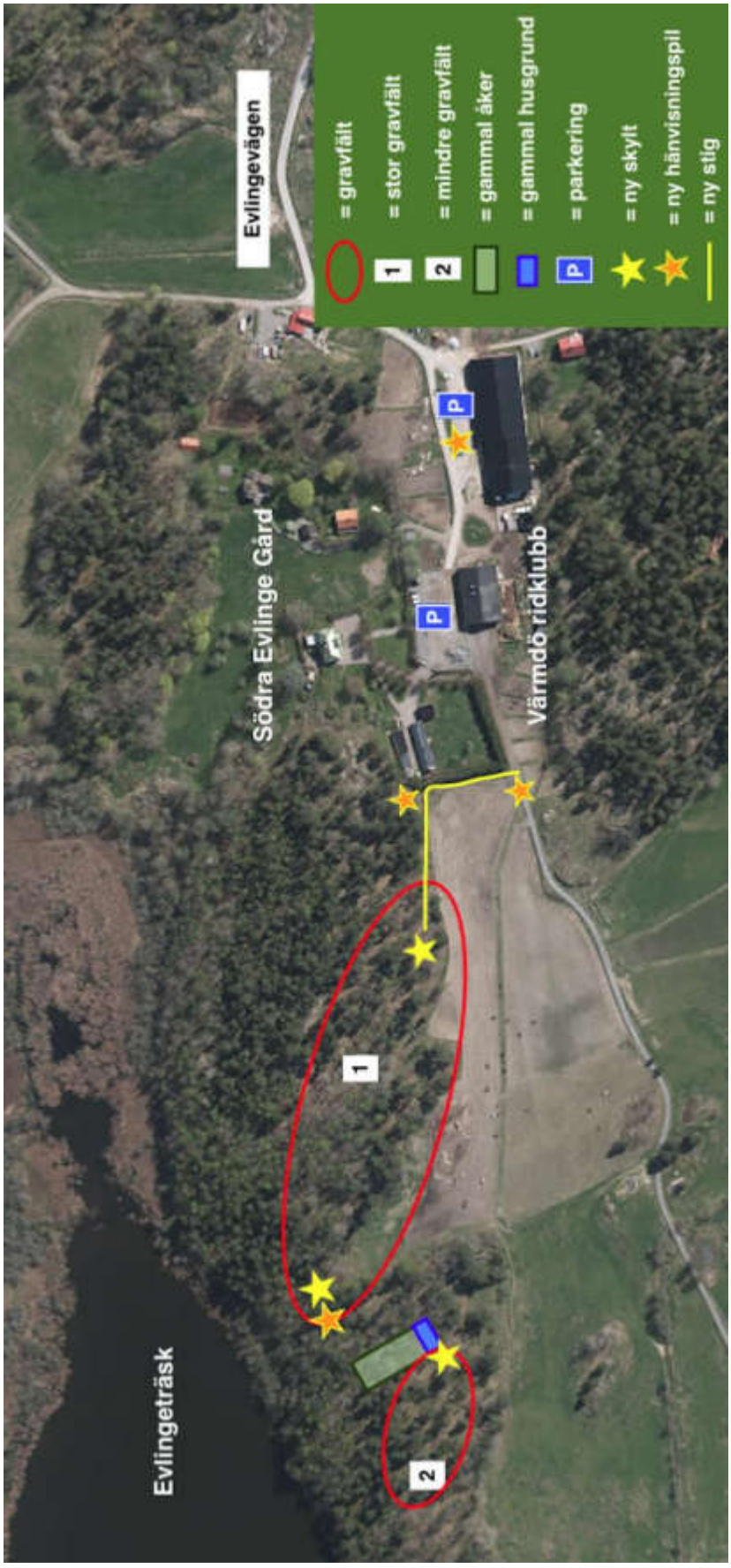

Karta över Evlinge - gravfält (2)

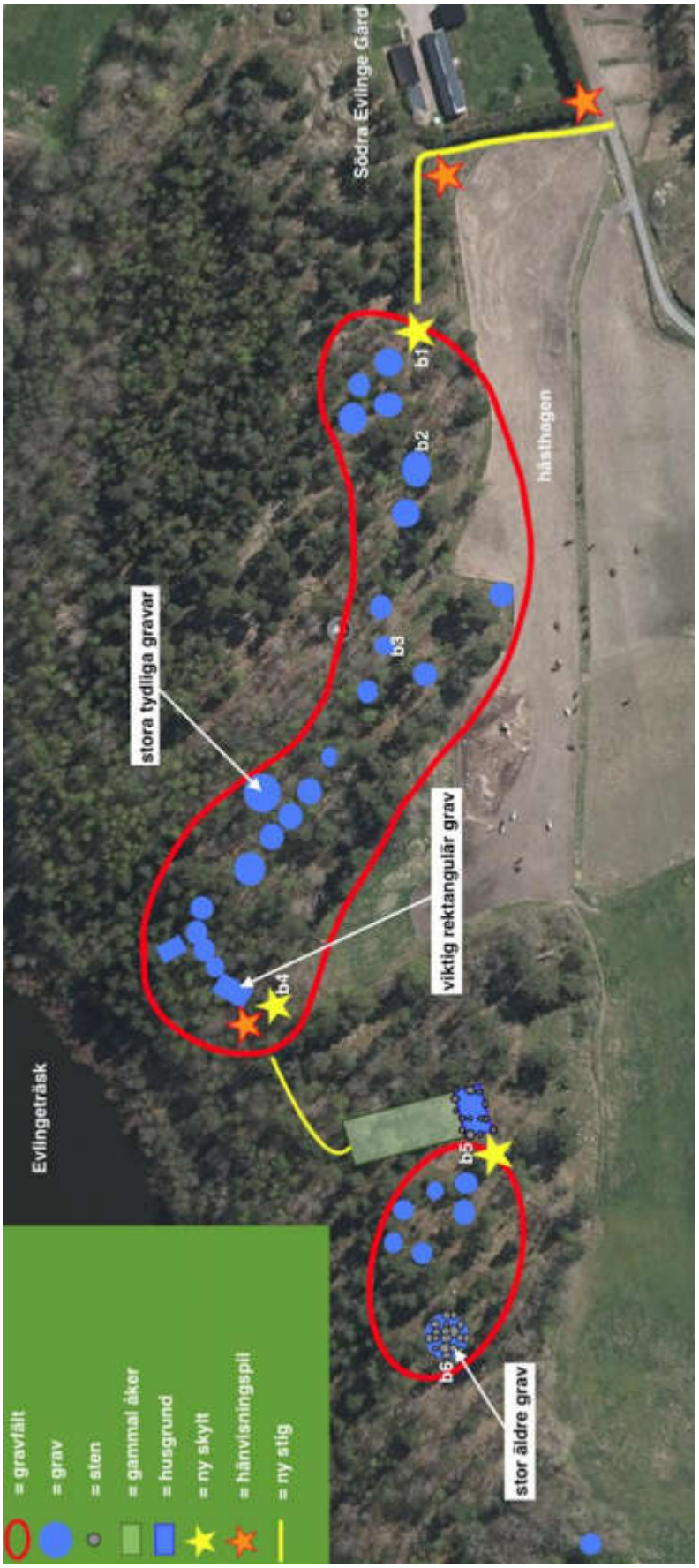

Bilder Evlinge - gravfält

b1: De första gravarna man möter i öster. Kapa alla buskar och unga träd.

b2: Gravfältet ligger nära hagen. Många träd står mitt i en grav. Kapa dessa träd.

b3: De flesta gravarna ligger norr om stängslet.

b4: Den stora fyrkantiga graven i väst på stora gravfältet. Ta bort buskar och träden som står på och intill graven.

b5: Kapa alla träd på åkern och husgrunden. Ta bort döda träd och grenar.

b5: Det stora "röset" är en gammal grav på lilla gravfältets gräns i väst.

Förbättringsförslag

- Officiellt registreringsnummer: RAÄ Värmdö 113:1.
- Gravfältet består av 45 registrerade gravar, varav 2 rektangulära, 1 kvadratisk, 28 runda stenättningar och 14 högar. Området besöks av vandrare, ryttare och boende. Ridskolan har ett kafé som serverar fika och enkla lunchrätter.
- Gravfältet är inte tillgängligt, men skulle med enkla medel kunna åtgärdas om man röjer fram en stig från närmaste grusvägen. Ett förslag är att välja en stig som rundar hästhagens östra del (där växer mest högt gräs) och norra sidan med blandskog (se kartan). Grusvägen går från ridskolans parkering västerut och cirka 100 meter söder om fornlämningsplatsen. Den avgränsas av ett elstängsel öppning. Gravfältet och runstenen vid Väsby i väst ligger på 1km avstånd (fågelväg).
- Det behövs fyra hänvisningspilar: en vid ridskolans parkering, en där den nya stigen skall börja, en där stigen anländer vid skogen och en vid utkanten av det stora gravfältet. Den sista skall hänvisa till det mindre gravfältet, husgrunden och den gamla åkern.
- En skylt ställs upp vid gravfältets östra utkant. Gravfältet är halvcirkelformat och gravarna ligger utsprida över en yta om 200 m^2. En karta som pekar ut några av de bäst synliga gravarna bör ingå i informationen för att vägleda besökaren, antingen som del av informationstavlan eller som separat broschyr. Någonting som också kan nämnas i text eller på kartan är hur man tar sig till Väsby gravfältet och runstenen.
- En del av gravarna har inte kunnat identifieras. En planritning saknas och hela området är i likhet med många andra gravfält igenvuxet av bl. a blåbär, högt gräs och mossa. Även här vore det gynnsamt om får kunde få beta här: fornlämningarna blir mera synliga utan att de skadas och framtida röjning krävs i mindre utsträckning. Alternativt skulle ridskolans hästar kunna beta. En förutsättning är att det görs av några få hästar som inte är så tunga och endast när marken är torr (sommarhalvåret).
- Det är möjligt att det ligger några oregistrerade fornlämningar i en av hästhagarna väster om stallet och sydost om gravfältet. Det verkar handla om rester efter en husgrund eller väg, samt lämningar som liknar stensträngar eller inhägnad mark. Två möjliga stensättningar/gravar finns i en annan hästhage mittemot kaféet.
- Då det saknas en exakt planritning över gravfälten och med tanke på att flera av gravarna ligger utspridda och är svåra att se bör röjningen ske i samråd med en sakkunnig arkeolog.

17. Hemmesta - gravfält

Gravfälten

Här beskrivs fyra olika fornlämningsområden i Hemmesta (1, 2, 3, 4 på kartan) .

1	Gravfält (12 gravar)
2	Gravfält (29 gravar)
3	Gravfält (7 gravar)
4a	Gravfält (33 gravar)
4b	Gammal åker
4c	Ruin till en kvarn

18. Hemmesta - 1 Gravfält

Gravfältet

4 gravar
De ser ut som högar av stora stenar
En grav är fyrkantig (se kartan)

Tillsyn av och samråd med en arkeolog krävs!

Träden bör markeras av en arkeolog innan röjningen!

Vad ska göras?

- Ta bort döda träd från gravfältet och stigen.
- Ta bort gräs, nyponbuskarna, slån, vildhallon och annan sly.
- Borsta fram stenarna på gravarna. En mjuk borste behövs.
- Plocka undan skräpet (det ligger mycket skräp mot/vid vattnet).
- Ta bort trägårdsavfall.
- Kapa träd på och intill gravarna.
- För bort slyavfallet.
- Ordna en stig (15m lång) från vändplatsen till gravfältet.

OBS! Mitt på gravfältet finns ett getingbo i marken!
OBS! Det kan finnas asbestavfall i dungen bakom rutschkanan.

Viktigt

- Gräv aldrig.
- Gå aldrig ner i marken. Inte för hand. Inte med maskiner.
- Dra aldrig i rötter eller växter.
- Lyft aldrig på stenarna. Inte ens när du tänker lägga tillbaka dem på samma plats.
- Vrid inte på stenar.
- Gå så lite som möjligt över en grav .
- Stubbar av buskar får inte vara högre än 5 cm över marken.
- Stubbar av träd får inte vara lägre än 10 cm över marken.

Karta över Hemmesta - 1

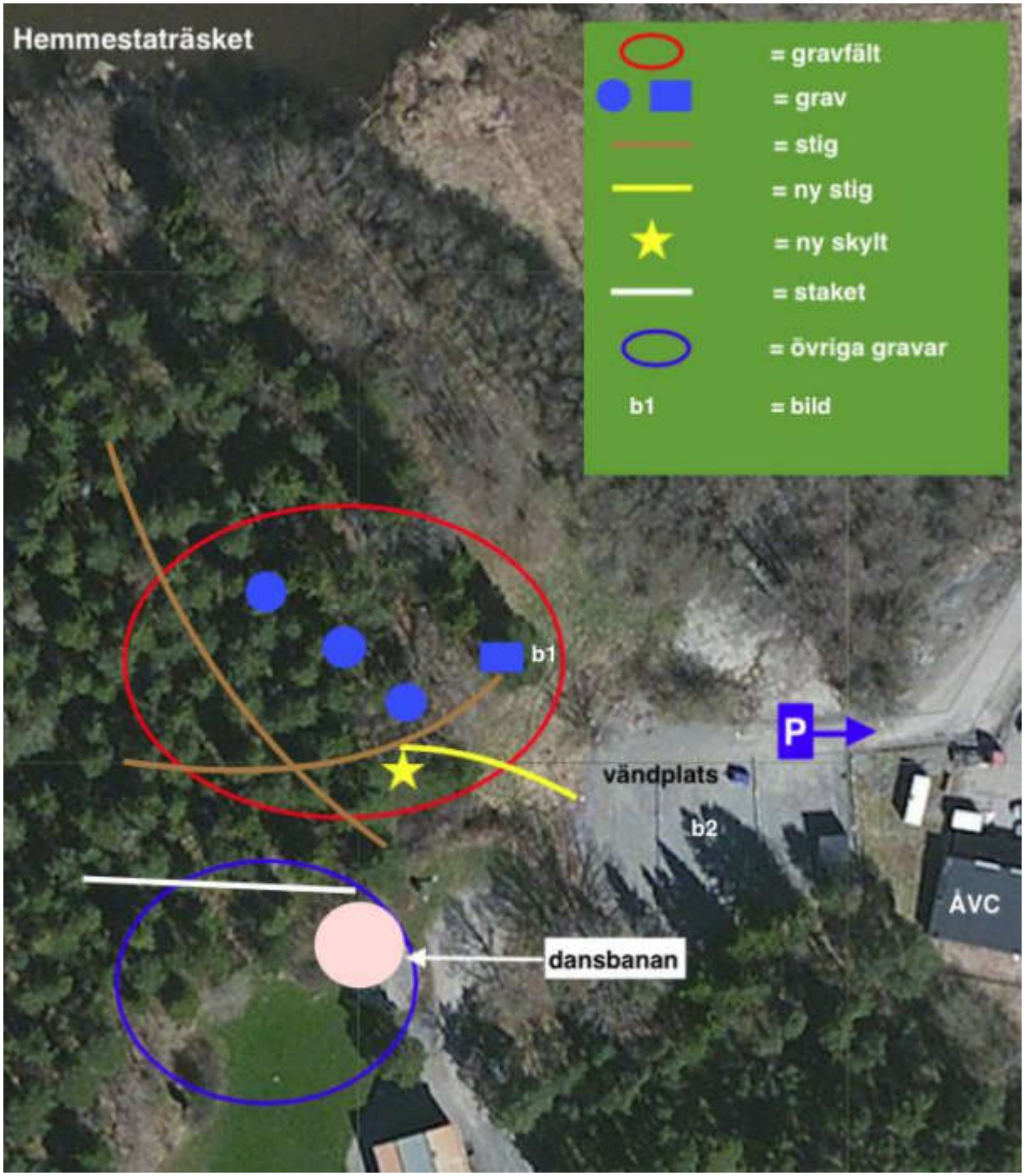

Bilder Hemmesta - 1

b1: Slyröj fram en ny stig från vändplatsen till gravarna.

b2: Kapa de unga granarna på den fyrkantiga graven. Slyröj allt.

Förbättringsförslag

- Officiellt registreringsnummer: RAÄ Värmdö 118:1.
- Gravfältet består av 4 äldre gravar (3 rösen och 1 rektangulär stensättning), se den röda cirkeln på kartan, och 7 yngre gravar (små runda, högliknande stensättningar), se den blåa cirkeln på kartan. De äldre gravarna ligger något högre och i skogen, medan de yngre befinner sig på bygdegårdens tomt mellan buskarna på skogsgränsen.
- Bygdegårdens tomt avgränsas av ett staket som går mitt över gravfältet och tvärsöver några av de yngre gravarna (se vitt streck på kartan). Trästolparna till stängslet i nordväst om bygdegården står på vissa ställen mitt i en grav. Skadan är redan skedd och borttagning av stolparna kommer troligen försämra gravarnas skick. Dessutom tillför de gravar som ligger på bygdegårdens tomt inte så mycket för besökare då de är av samma, yngre typ som de som tillhör det andra gravfältet (Hemmesta 2). Förslaget är att lämna stolparna kvar.
- Gravfältets besöksvärde är stenrösena i skogen. Dessa är av äldre typ (förmodligen äldre järnålder), än stensättningarna vid bygdegården och på Hemmesta 2 (vilka dateras till yngre järnåldern). Förslaget är därför att bortse från de gravar som ligger på bygdegårdens tomt och att lyfta fram rösena vid röjningen, t.ex. med att borsta bort mossa från stenarna i rösena.
- Gravfältets tillgänglighet behöver förbättras. Det finns ingen stig från allmänningen till gravfältet. Stigen som nämns i RAÄ:s tidigare fornvårdsplan gick norrut från den nuvarande bilvändplatsen, som då var en parkeringsplats. Den enda nuvarande stigen går från vändplatsens västra del, längs en bom och fortsätter över bygdegårdens bilparkering. Alternativt tar man sig från Skärgårdsvägen över bygdegårdens grusplan. Sedan följer man en smal stig bakom rutschkanan och genom några täta buskar. Båda stigarna går alltså över bygdegårdens tomt. En bra lösning skulle kunna vara att anlägga en tydlig 1,5m bred, cirka 10m lång grusstig från vändplatsen till gravfältets sydöstra gräns där en skylt skulle kunna placeras (se den gula linjen på kartan). I så fall behövs det även en gångbräda eller en spång för att ta sig över diket. Norr om återvinningsstationen finns en infartsparkering.
- Gravfältet har i nuläget ingen informationsskylt. En skylt skall helst placeras på gravfältets sydöstra gräns eller vid den framtida stigens början. En hänvisningspil behövs vid infartsparkeringen.
- Samtliga informationsskyltar i Hemmesta skall hänvisa vidare till de andra närliggande fornlämningarna.

18. Hemmesta - 2 Gravfält

Gravfältet

29 gravar
De ser ut som små högar.

Tillsyn av och samråd med en arkeolog krävs!

Träden bör markeras av en arkeolog innan röjningen!

Vad ska göras?

- Slyröj hela området. Även rönnen.
- Röj små björkar och barrträd med omkrets mindre än 50cm.
- Plocka undan skräpet (plast och annat avfall).
- Kapa markerade träd (markeras med X i kartan eller på plats av en arkeolog).

Viktigt

- Gräv aldrig.
- Gå aldrig ner i marken. Varken för hand eller med maskiner.
- Dra aldrig i rötter eller växter.
- Lyft aldrig på stenar. Inte ens när du tänker lägga tillbaka dem på samma plats.
- Vrid inte på stenar.
- Gå så lite som möjligt över en grav.
- Stubbar av buskar får inte vara högre än 5 cm över marken.
- Stubbar av träd får inte vara lägre än 10 cm över marken.

Karta över Hemmesta - 2

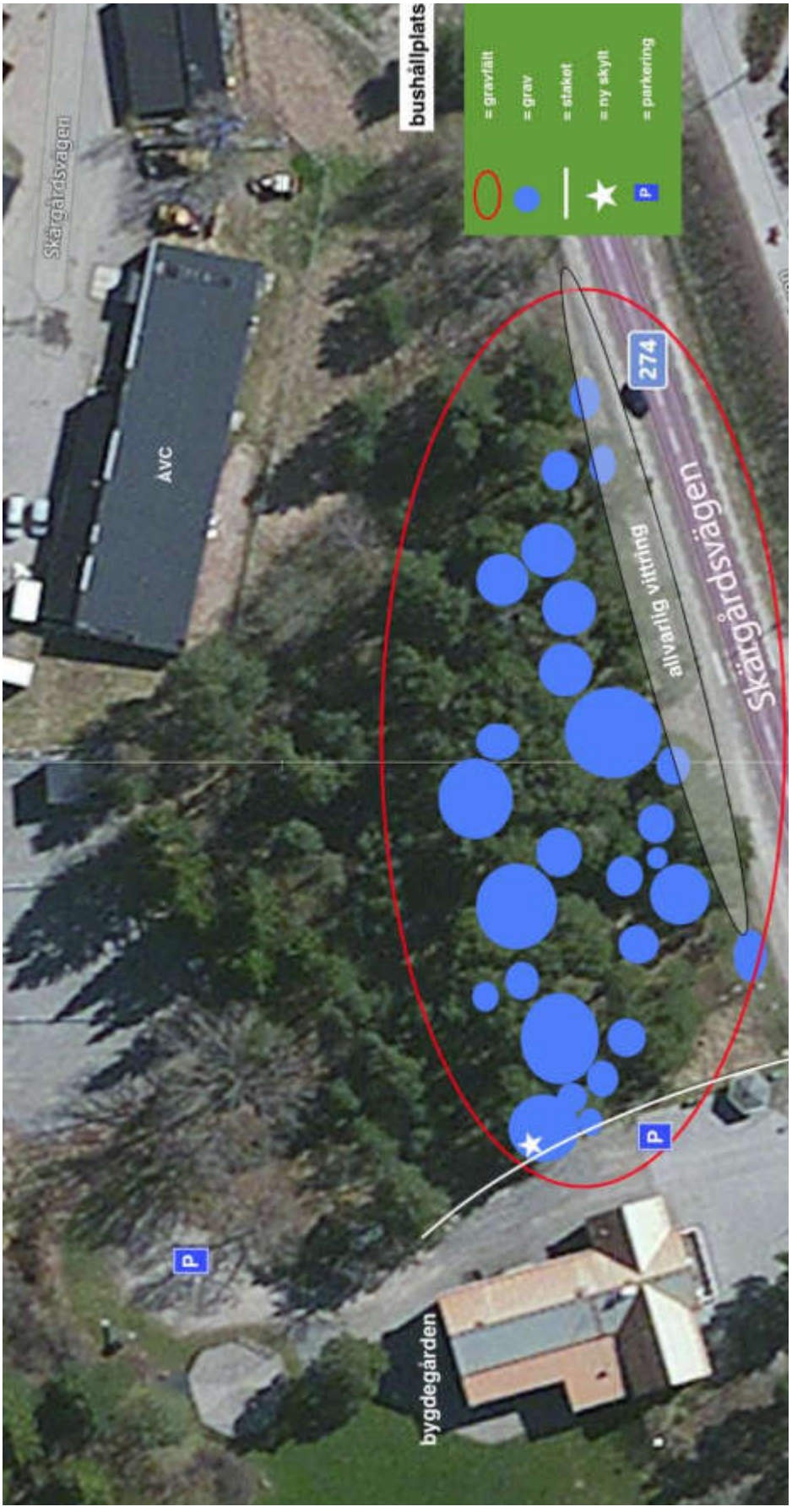

Bilder Hemmesta - 2

b1: Vittring av gravarna vid Skärgårdsvägen. Bygdegården på vänstersidan.

b2: Kapa mindre träd (omkrets mindre än 50cm). Större träd bör först besikt igas av en naturvårdare/ekolog på kommunen för att sedan markeras för godkänd avverkning av en arkeolog.

Förbättringsförslag

- Officiellt registreringsnummer: Värmdö 119:1.
- Gravfältet består av minst 30 gravar, varav 5 högar och 25 runda stensättningar. En grav har inte hittats, men i nordväst saknas en rektangulär grav. Den kan ha blivit förstörd när återvinningsstationens nya vändplats anlades, för där ligger nu grus och en rad stora betongblock.
- Kraftig erosion hotar gravarna intill Skärgårdsvägen, särskilt vid övergångsstället. Det handlar om ca 6 gravar. Torvlagret är upplöst och jorden är lös och sandig. En del gravar har grävts bort vid tidigare tillfällen i samband med vägarbetet. Röjning, nedgrävning av glasfiberkablar eller annan verksamhet i vägkanten bör därför ske med stor försiktighet!
- Trädfällningen bör ske i samråd med en sakkunnig arkeolog. Buskar och unga träd kan tas bort utan samråd. Det gäller även för många av de större träden som står mitt i en grav, men inte alla, därför måste samråd med arkeologen ske för att ge klartecken för vilka av de större träden som får fällas eller inte. Det finns nämligen fall då det är bättre för fornlämningen att träden står kvar. Faktorer som avgör avverkning eller inte avverkning är stamdiameter, trädkronens täthet, ålder, dess rotsystem och läge till graven, trädets hälsa och gravens tillstånd. I det här fallet ligger gravarna så pass nära varandra att det är viktigt att vara mycket selektiv. Syftet skall vara att återskapa ett mera öppet landskap där gravfältet kan upplevas från vägen, men behålla de träd som skyddar gravarna.
- Samtliga informationsskyltar i Hemmesta skall hänvisa till de andra närliggande fornlämningsområden i Hemmesta.

18. Hemmesta - 3 Gravfält

Gravfältet

6 gravar
1 rest sten
1 grop i berget (skålgrop)
Gravarna ser ut som små högar

Vad ska göras?

- Klipp gräs och buskar på hela området.
- Handröj runt den resta stenen.
- Borsta bort mossa och gräs ur skålgropen och från berghällarna.
- Kapa 3 små björkar och en tall som är markerat med X på kartan, se även bilderna.
- Trädet i mitten av gravfältet och träden vid utkanten kan stå kvar.
- Spara fruktträden vid Bygdevägen.
- Forsla bort allt slyavfall.

Viktigt

- Gräv aldrig.
- Gå aldrig ner i marken. Varken för hand eller med maskiner.
- Dra aldrig i rötter eller växter.
- Lyft aldrig på stenar. Inte ens när du tänker lägga tillbaka dem på samma plats.
- Vrid inte på stenar.
- Gå så lite som möjligt över en grav.
- Stubbar av buskar får inte vara högre än 5 cm över marken.
- Stubbar av träd får inte vara lägre än 10 cm över marken.

Karta över Hemmesta - 3

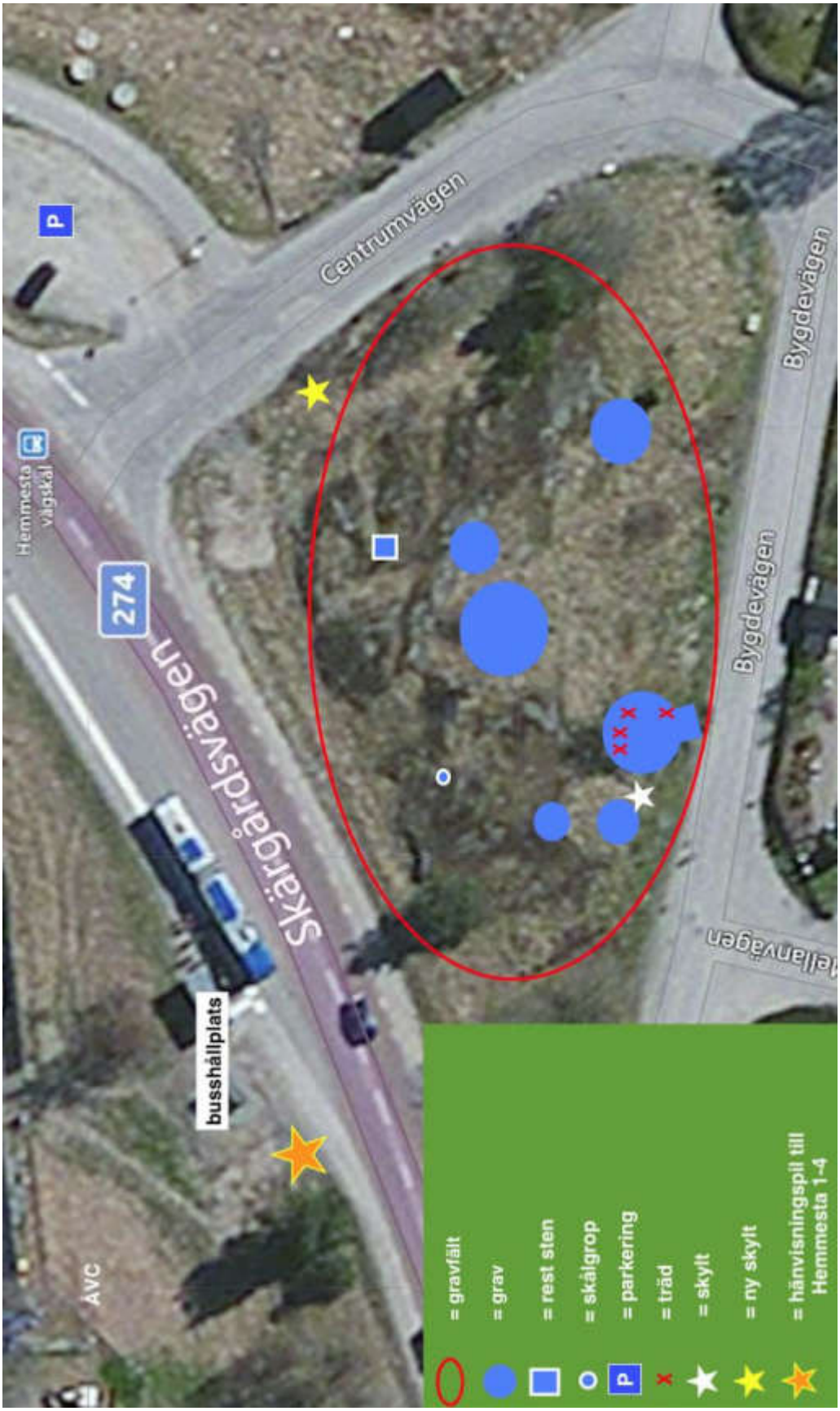

b1: Kapa tre björkar och tallen (X på kartan). Träden står på en grav.

b2: Slyröj området runt stenen för hand. Borsta bort mossa och gräs ur gropen och från berghällen runt.

Förbättringsförslag

- Officiellt registreringsnummer: RAÄ Värmdö 120:1 och 120:2.
- Gravfältet består av 6 eller 7 gravar, varav en rektangulär stensättning. En av gravarna är osäker enligt uppgifterna från 1949. Det var inte möjligt att göra en ny bedömning pga. tät vegetation.
- Den resta stenen har en stor, vertikal spricka och är täcks av mossa. Jämförelse med bilder från 1991 (Janne Lindeberg, RAÄ:s fotoarkiv) påvisar att sprickan kan ha blivit djupare och bredare under de senaste 25 åren. Stenen bör besiktigas av en stenkonservator. Skötsel krävs årligen i ca 5 år framöver för att utarma jorden på fornlämningsområdet. Skötseln avser slyröjning, gräs och mindre växter. Det är viktigt att allt röjningsavfall forslas bort för att inte berika matjorden. Röjningsfrekvensen kan troligtvis minskas till vart tredje år efter de första fem åren .
- Skylten skall förnyas och placeras på en mer lämplig plats. Den nuvarande tavlan är sliten och innehållet känns föråldrat. Dessutom står den kanske på/för nära en grav. Skylten skulle kunna flyttas ca 1,5 m närmre Bygdevägen. En annan skylt skulle kunna ställas vid korsningen Skärgårdsvägen - Centrumvägen. Placeringen av skylten på den sistnämnda platsen gör att samtliga fornlämningarna skulle uppmärksammas av en större publik. Dessutom kopplas platsen på så sätt samman med de två gravfälten vid Bygdegården samt Hemmesta träsket .
- Samtliga informationsskyltar i Hemmesta skall helst hänvisa till de andra närliggande fornlämningarna.
- En grav har inte låtit sig hittas (nr. 12, Nordströms och Hanssons planritning, RAÄ:s bildarkiv). Den har förmodligen tagits bort i samband med bostadsområdets och vägarnas anläggning, då man övervägde att ta bort gravfältet helt och hållet. Gravfältets enda rektangulära grav (nr. 10 Nordströms och Hanssons planritning, RAÄ:s bildarkiv) har förstörts vid vägarbeten och vittrra bort om inga åtgärder görs. Förslaget är att alla träd på graven avverkas med omsorg och att eventuellt några stora stenblock som stöttar placeras vid gravens fot vid Bygdevägen.

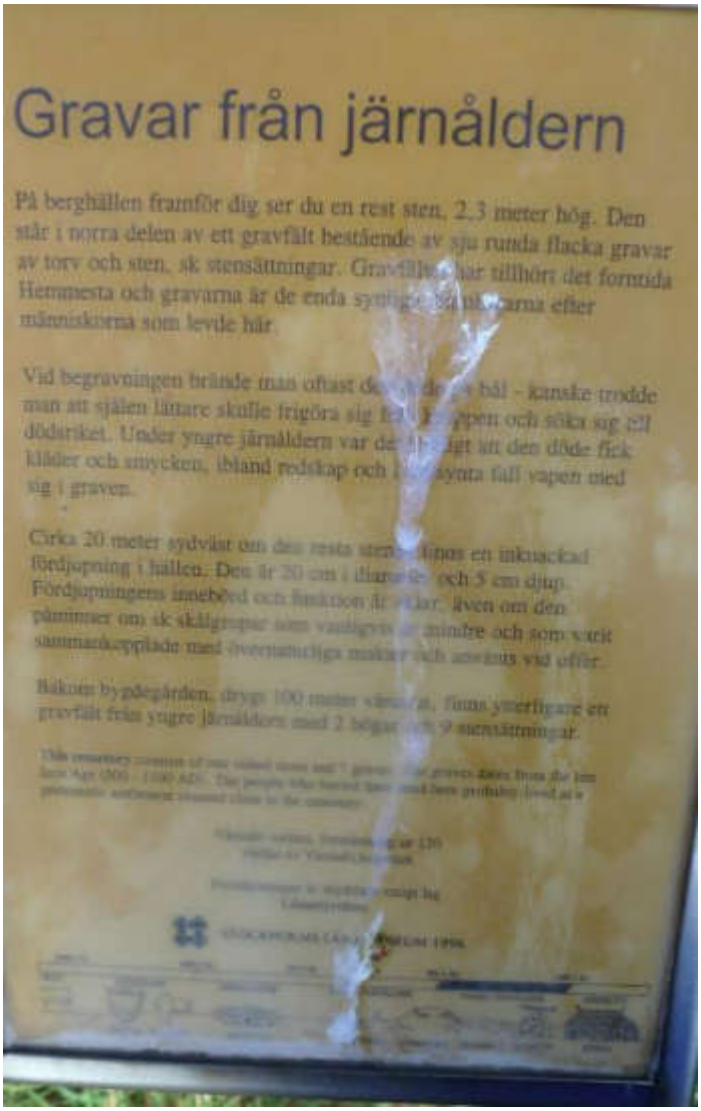

Gravar från järnåldern

På berghällen framför dig ser du en rest sten, 2,3 meter hög. Den står i norra delen av ett gravfält bestående av sju runda flacka gravar av torv och sten, sk stensättningar. Gravfältet har tillhört det forntida Hemmesta och gravarna är de enda synliga spåren efter människorna som levde här.

Vid begravningen brände man oftast den döde på bål - kanske trodde man att själen lättare skulle frigöra sig från kroppen och söka sig till dödsriket. Under yngre järnåldern var det vanligt att den döde fick kläder och smycken, ibland redskap och ibland synnerligen fullt vapen med sig i graven.

Cirka 20 meter sydväst om den resta stenen finns en inhuggen fördjupning i hällen. Den är 20 cm i diameter och 5 cm djup. Fördjupningens innebörd och funktion är oklar, även om den påminner om sk skålgropar som vanligtvis är mindre och som varit sammankopplade med övernaturliga makter och använts vid offer.

Bakom bygdegården, drygt 100 meter västerut, finns ytterligare ett gravfält från yngre järnåldern med 2 högar och 9 stensättningar.

18. Hemmesta - 4 Gravfält, åker, kvarnruin

Gravfältet

35 gravar
De flesta ser ut som små högar
1 ruin till en kvarn
1 gammal åker

Tillsyn av och samråd med en arkeolog krävs!

Träden bör markeras av en arkeolog innan röjningen!

Vad ska göras?

- Slyröj det markerade området (se kartan).
- Kapa unga björkar och tallar.
- Ta bort buskar (t ex vildhallon, rönnbär och nypon).
- Kapa alla träd som är markerade med X på kartan.
- Slyröj även den gamla åkern (se kartan).
- Röj bort ormbunkarna och riset ovanpå kvarnruinen.
- Stora trädet kan ruinen stå kvar.

Viktigt

- Gräv aldrig.
- Gå aldrig ner i marken. Varken för hand eller med maskiner.
- Dra aldrig i rötter eller växter.
- Lyft aldrig på stenar. Inte ens när du tänker lägga tillbaka dem på samma plats.
- Vrid inte på stenar.
- Gå så lite som möjligt över en grav.
- Stubbar av buskar får inte vara högre än 5 cm över marken.
- Stubbar av träd får inte vara lägre än 10 cm över marken.

Karta över Hemmesta - 4

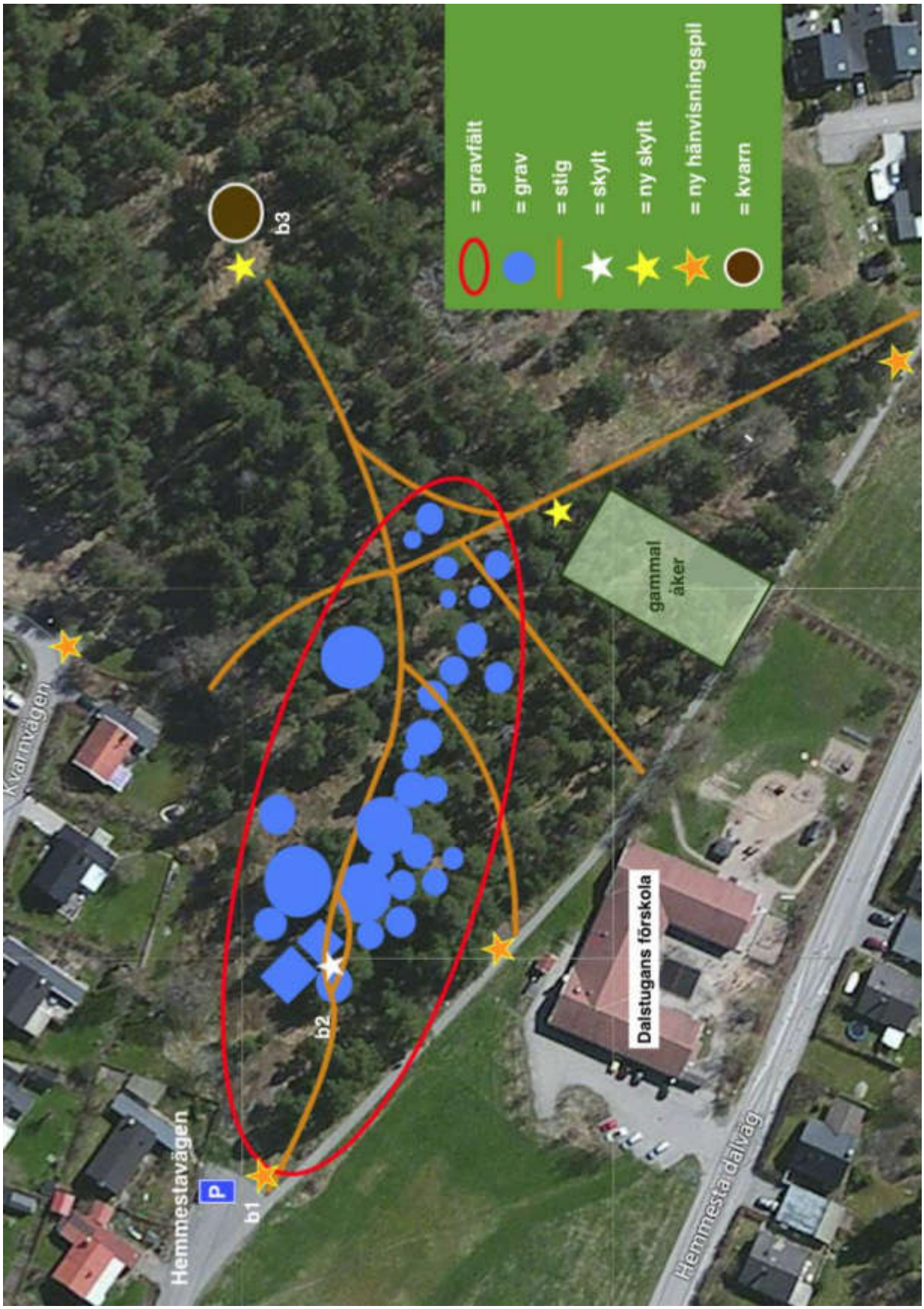

Bilder av Hemmesta - 4

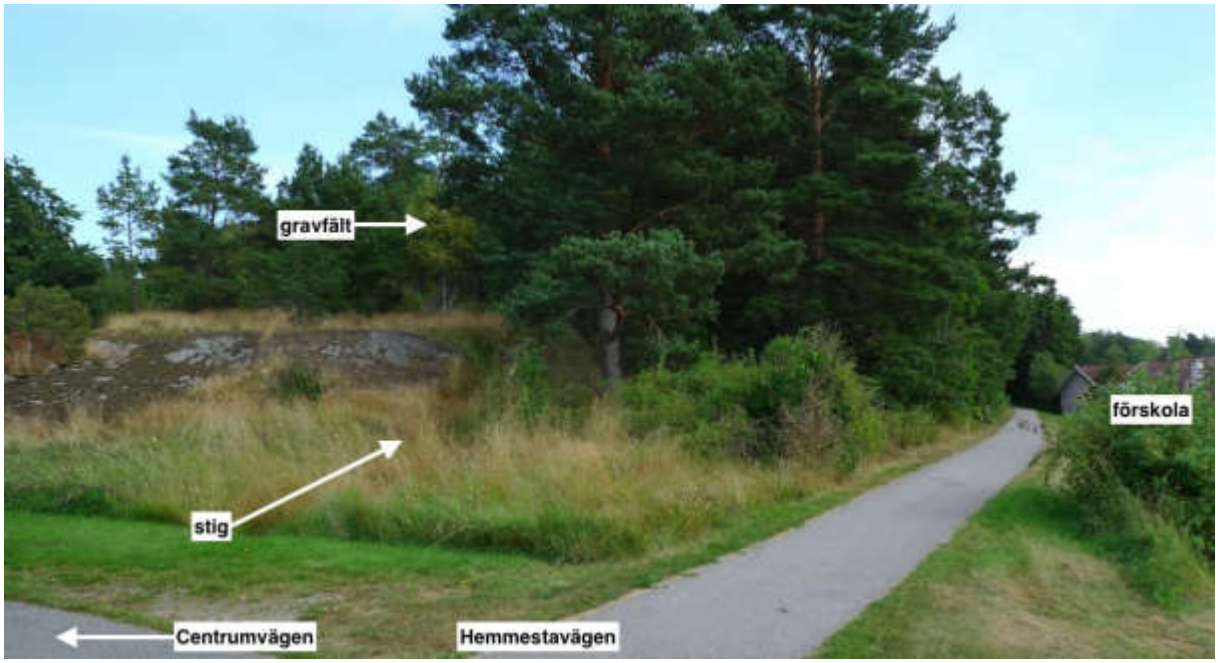

b1: Uppgången från Hemmestavägen (b1 på kartan).

b2: Överblick över gravfältet från väst. En rund grav i förgrund i mitten, därefter infoskylten och så en fyrkantig grav bakom den (b2 på kartan).

b3: Kvarnruinen. Röj bort ormbunkarna, buskarna och de unga träden (b3 på kartan).

Förbättringsförslag

- Officiellt registreringsnummer: RAÄ Värmdö 120:1. 120:2.
- Gravfältet består av minst 33 gravar från yngre järnåldern, varav 3 rektangulära stensättningar, 15 högar och flera runda stensättningar. En grav (nr.9, Nordströms och Hanssons planritning, RAÄ:s bildarkiv) och husgrunden har inte påträffats vid besiktningen.
- Gravfältet ligger i en skogsdunge i ett bostadsområde. Söder om gravfältet ligger förskolan Dalstugan. Skogsdungen används mycket av boende och skoleleverna.
- Trädfällning sker i samråd med en sakkunnig antikvarie. Precis som i fallet av Hemmesta 1 är situationen relativt komplex. Buskar och unga träd kan tas bort. Det gäller även för många av de större träden som står mitt i en grav, dock ej alla! I somliga fall är det bättre att låta trädet stå kvar, faktorer som avgör om trädet fälls eller inte kan vara t.ex. på stammens diameter, trädkronans täthet, trädets ålder, dess position till graven, trädets hälsa och gravens tillstånd. I det här fallet ligger gravarna högt belägna och så pass nära varandra att det är viktigt att vara mycket selektiv vid avverkning. Målet är att återskapa ett mera öppet landskap där gravarna är synliga.
- Förslaget att placera tre skyltar inom fornlämningsområdet:
  1. vid gravfältet: i infotexten (förutom lämningstyp, datering och gravfältets historia) kan man med fördel ta upp hur de här gravarna under senare tid har betraktats eller våldförts på. T.ex. hänvisa till de tydliga "plundringsgroparna" och spåren av grustäckt. Detta är en viktig del av platsens historia.
  2. vid kvarnruinen: kvarnruinen ligger relativt långt från gravfältet och kan berätta sin egen historia på en egen infoskylt. Det är ett utmärkt tillfälle att vidareförmedla kunskapen om den lokala verksamheten, industri, samhälleliga förhållanden och förändringar.
  3. vid gamla åkern: det bör upprättas en karta där åkerns utsträckning är markerad. Detta skall hjälpa besökaren att orientera sig och att se platsens läge i landskapet.
  - Samtliga informationsskyltarna inom detta område skall koppla ihop de andra närliggande fornlämningarna.
  - Hänvisningspilar kan placeras vid Hemmestavägen, vid Hemmesta Alléväg där två skogstigar börjar och vid stigen söder om gravfältet (norr om förskola Dalstugan), se kartan.

- Den nuvarande informationsskylten är sliten och nedgrävd i gravfältets norra-nordvästra del (N-NV), see kartan). Den står tätt intill och möjligen i en fyrkantig stensättning (nr.10, Nordströms och Hanssons planritning, RAÄ:s bildarkiv). Den nya skylten skall således placeras på ett mer lämpligt ställe. Föreslaget är att flyta den några meter västerut och norr om stigen, där inga kända fornlämningar finns, alternativt förankrat i en tung betong fot ovanpå marken.